Serving JinShasan
050416
gyanmandir@kobatirth.org

आगमोद्धारकग्रन्थमालायाः एकोनत्रिंशं रत्नम् ।

णमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ।

आगमोद्धारक-कृतिसन्दोहस्य

पञ्चसूत्रतर्कावतारपञ्चसूत्रीरूपोऽयं

-ःसप्तमो विभागः-

वीरसं. २४९१ वि. सं. २०२१ आगमोद्धारकसं. १६

मूल्यम्- नसागरः

१५/-

प्रकाशक-
शान्तिचन्द्र छगनभाई झवेरी
गोपीपुरा
सुरत, W. R.

संशोधकः-
परमपूज्य-आगमोद्धारक-आचार्यप्रवर-
श्रीआनन्दसागरसूरिपुङ्गवपट्टधरः
आचार्यश्रीमन्माणिक्यसागरसूरिः ॥

आ. श्री कैलाससागरसूरि ज्ञान मंदिर
श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र, कोबा

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.
Jun Gun Aaradhak Trust

टाइटल मुद्रकः
वसन्तलाल रामलाल शाह
प्रगति मुद्रणालय
खपाटिया चकला, सुरत W. R.

प्राप्तिस्थानो -

१ श्रीजैनानन्दपुस्तकालय
गोपीपुरा, सुरत

२ श्रीआगमोद्धारकग्रन्थमाला
C/o शेठ मीठाभाईकल्याणचंदनी पेढी
कपडवंज (जि० खेडा)

प्रकाशकः
शान्तिचन्द्र छगनभाई झवेरी
गोपीपरा सुरत W. R.

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.
Jun Gun Aaradhak Trust

प्रकाशकीयनिवेदन ।

परम पूज्य गच्छाधिपति आचार्य श्रीमाणिक्यसागरसूरीश्वरजी महाराज आदि ठाणा वि. सं. २०१० ना वर्षे कपडवंज शहेरमां शेठ मीठाभाई गुलालचंदना उपाश्रये चतुर्मास बीराज्या हता । आ अवसरे विद्वान् बालदीक्षित मुनिराज श्रीसूर्योदयसागरजी महाराजनी प्रेरणाथी 'आगमोद्धारक-ग्रन्थमालानी स्थापना थएली हती. आ ग्रन्थमालाए त्यारबाद प्रकाशनोनी ठीक ठीक प्रगति करी छे

सूरीश्वरजीनी पुण्यकृपाए आ 'आगमोद्धारककृतिसंदोह'नो ७मो भाग के जेमां नानी मोटी २ कृति छे. ते ग्रंथने आगमोद्धारकग्रंथमालाना २९मा रत्न तरीके प्रगट करतां अमने बहु हर्ष थाय छे.

आनी प्रेसकोपी स्व. गणिवर्य श्रीचन्दनसागरजी महाराजे करेल अने आनुं संशोधन प. पू गच्छाधिपति आचार्य श्री माणिक्यसागरसूरीश्वरजी म. नी पवित्र दृष्टि नीचे थयेल छे. ते बदल तेओश्रीनो तेमज जेओए आना प्रकाशनमां द्रव्य आपवानी सहाय करी छे, ते बधा महानुभावोनो आभार मानीए छीए.

लि०

प्रकाशक

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

शुद्धिपत्रकम्

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
१	४	०द्म्यु०	०दं यु०
४	१२	भासं मं	भासंतो पावं कम्मं
५	५	०कयो०	०कलक्षयो०
,,	६	पञ्चधनु०	षञ्चशतधनु०
६	१	पज्जंतं	पज्जंत्तं
,,	२१	रूढीतः	रूढितः
७	१५	पञ्चन्द्रि०	पञ्चेन्द्रि०
८	३	प्रक्षप०	प्रक्षाप०
,,	९	बन्धंन्ति	बध्नन्ति !
,,	१५	द्रोलं०	दौर्लं०
,,	२०	कथञ्चि०	कथाञ्चि०
,,	२१	तिर्थि	तीर्थि
११	१२	ञ्चारत्रा०	ञ्चरित्रा०
१४	५	प्रशम०	प्रशमरति०
,,	२०	नो णं	णो णं
१७	६१	परिहणीया	परिहरणीया
१९	३	दीर्ध०	दीर्घ०
,,	४	दर्दुनयेति	दुर्दुरतयेति
१९	१७	रगूहननि०	रनिगूहन०
२०	२१	निग्रन्थ०	निर्ग्रन्थ०
२२	१७	चर०	चार०
,,	१८	नाभप्य	नामप्य
२५	७	अञ्ज०	अज्ज०
२७	२१	श्रेष्ठ्या०	श्रेष्ठ्या०
३२	५	युक्तमं	युक्ततमं
,,	६	स्त्रियां	स्त्रिया
,,	१९	सिद्धव	सिद्धैव
३३	९	नेका०	नैका०
३५	२१	धन्या०	धान्या०
३८	११	तुः-पह	तु-पहः
,,	२०	काय०	कार्य०
४०	५	तत्था०	तथ्या०
४२	९	सञ्ज्ञा	सञ्ज्ञा
,,	१८	०कस्सैव	कस्यैव
४३	१	०न्धो	०न्धः
४३	२	नित्थ०	नित्थं०

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.
Jun Gun Aaradhak Trust

ॐ नमो जिनाय

आगमोद्धारक-आचार्यप्रवरश्रीआनन्दसागरसूरिविरनिर्मितः

पञ्चसूत्रतर्कावतारः (१)

अथ शेषचतुःसूत्र्यामैदम्युगीनजनोचितस्तर्कावतारः। 'जाताया'मिति-'संविग्गो गुरुमूले सुयधम्मो इत्तरं व इयरं वे'तिवचनात् 'सुहगुरुजोगो तव्वयणसेवणे'तिवचनाच्च तथाविधप्रवृत्तेर्गुरुजनेभ्यः सकाशादुत्पन्नायां, किञ्च-भवितुकामानामपि लघुवयोलब्धप्रव्रज्यादीनां तादृशोऽपि विद्यत एव वर्गो यो देशविरतिमप्रतिपद्यैव सिद्धः। पठ्यते च शास्त्रेषु-सिद्धासङ्ख्येयांशोऽप्रतिपन्नदेशविरतिक इति। केषाञ्चिन्न जायतेऽपि अन्तरा देशविरतेः प्रतिपत्तौ श्रद्धेति। येषां सा जायते तेऽत्राधिक्रियन्ते इति दर्शनार्थमुत्पत्तिप्रदर्शको जातशब्द इति। न च वाच्यं पञ्चाशके तोलयित्वाऽऽत्मानं देशविरत्या दुःषमकाले तु वर्णाश्रमवद्विशेषेण देशविरतिं पालयित्वा सर्वविरतेरुक्ता प्रतिपत्तिः, धर्मबिन्दावपि दुःस्वप्नकथनादिमातापितृनिर्वाहसाधनकरणस्य सर्वविरतिप्रतिपत्तेरादौ प्रतिपादनात् देशविरतिमूलैव सर्वविरतिप्रतिपत्तिः स्यादिति।

यतः आवश्यकादिषु क्वापि भवे अस्पृष्टदेशविरतीनामपि सिद्धत्वस्य प्रतिपादनात्, श्रीनिशीथचूर्ण्यादिषु गर्भाष्टमादीनामपि सर्वविरतेः प्रतिपादनाद्, भगवद्भिः श्रीहरिभद्रसूरिभिरेव श्रीपञ्चवस्तुप्रभृतिषु सप्ताधिकवर्ष-वयस्कानां सर्वविरतेरर्हत्वस्वीकाराच्च। तत्त्वतस्तु प्रतिपन्नगार्हस्थ्यानां पञ्चाशकादिशास्त्रोक्तः क्रमो दुष्षमारके आनुकूल्यताभागिति पञ्चाशकादिषु तथा प्रतिपादितमिति। ततश्च न सार्वत्रिक एष पञ्चाशकादिप्रोक्तो नियमो, न वा तदविधाने विधिविरोध इति। स्थूलप्राणातिपातविरमणादिको धर्मः, श्रीऔपपातिकादिषु स्पष्टतया तस्यागारधर्मतयाऽऽख्यानात्। गुणाश्चात्र तत्प्रतिपत्तेरनन्तरं तत्पालनं यत्नाद्याः पापमित्रसङ्गवर्जनाद्याश्च। यद्वाऽणुव्रतानि धर्मतया दिग्विरत्यादयो गुणा गुणव्रतादिरूपाः स्थूलपरिग्रहविरमणोक्तेरनु 'इच्चाईति' वचनात्तेषां

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

गुणव्रतादीनां ग्रहणमपि नानुचितं, साक्षात् पञ्चानामनुव्रतानामुक्तिस्तु तत्प्रतिपत्तिरेव विरतिरूपतामादधातीति ज्ञापनार्थं। तथा चाविरतानामपि वासुदेवादीनामष्टमपौषधिकत्वादिभिर्न विरोधः, यावज्जीविकस्य स्थूलप्राणवधादिविरमणस्याप्रतिपत्तेर्वासुदेवादीनामविरतत्वं, यावज्जीविकाप्रतिपत्तिश्चाणुव्रतानामितरेषां त्वितरथापि। किञ्च-प्रतिपन्नानामणुव्रतानां गुणायैवैतानि दिग्विरत्यादिरूपाणि व्रतानि, तत एव च शास्त्रे दिक्परिमाणादीनां सप्तानामपि गुणव्रतत्वं शिक्षाव्रतत्वं चोच्यते। श्रद्धाशब्दश्चात्र प्रतिपत्तिरुच्यर्थः नतु प्रतीत्यर्थः, प्रतीतेस्तु सम्यक्त्वावसरे एव जातत्वात्। अष्टादशानां वधादीनां पापस्थानकत्वस्य तद्देशविरमणस्य तत्सर्वविरमणस्य च क्रमेण सम्यक्त्वदेशाविरतसर्वविरतत्वेनाधिगमात्। अत एव यतिधर्मस्यासामर्थ्ये देशविरतिरूपः श्रावकधर्मः, तस्याप्यसहिष्णुत्वे केवलं सम्यक्त्वं, तदभिप्रीतेरप्यभावे च 'चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयाउत्ताए' इत्यादिदेशनानुवादात् मांसप्रभृतिभ्यो विरतिश्च क्रमेण कार्यतयोक्ता देशकानामिति। अन्यथादेशनायां प्रायश्चित्तस्य प्रतिपादनात्। तदेनं समीक्ष्य विद्वान् वचनं न कदापि वक्ति यद्-विना देशविरतिं न स्यान्न देया ग्राह्या वा सर्वविरतिः। किञ्च-देशविरतिरपि तेषामेव भवति, ये गृहस्थत्वं देशविरतिरूपं तप्तायःकटाहपदन्यासतुल्यं गणयन्ति। ततश्चापवादपदं देशविरतिः, सर्वविरतिस्त्वौत्सर्गिकीति। भगवता वीरेण देशनायामपि प्रागनगारधर्म एवाख्यात इति। प्रतिपत्तिश्च गुरोः सकाशाच्चैत्यवन्दनादिविधिना, ग्रहणं गुरुमूले श्रुतधर्मेण इत्वरं यावत्कथिकं वा व्रतानां स्वीकारस्य भानात्। 'भावयेदेतेषां प्रकृतिसुन्दरत्व'मिति। यद्यपि भूधातोः सत्तारूपोऽर्थस्तथापि 'धातूपसर्गनिपाता अनेकार्था'इति नियमात् 'धातवोऽनेकार्था'इति न्यायात् 'तक्षः स्वार्थे वे'त्यादिसूत्राच्च धातूनामनेकार्थत्वात् 'भावना वासना संस्कार'इति कोशाच्च वासनार्थोऽत्र भूधातुः। भू कृपौ चिन्तनेऽपीति मतान्तरेण भूश्चिन्तनार्थो भ्वादिर्गण्यते, तत्र तु न न्यायानुसरणं, परमेष विशेषो यदुत-ण्यागम एव वासनार्थः नान्यथेति। भावनं च न शास्त्रोक्तीरनुसृत्यैव किन्त्वौत्पत्त्यादिबुद्धिप्रयोगेण। समीपतरवर्ति चैतदो रूपमितिन्यायोक्तेः पुरतो वक्ष्यमाणानि स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि पापमित्रवर्जनादीनि वात्रैतच्छब्देन ग्राह्याणि। सन्ति चोभयान्यपि बहूनीति बहुवचनं। प्रकृत्या सुन्दरत्वमिति-भक्तिकृतं सहकारादिस्नेहजमौचित्योत्पादितं चेत्याद्यनेकधा सुन्दरत्वमाभासते लोकानां, वर्णयन्ति लोकानां पुरतो यावत् कविताप्रयोगात्काव्यादिष्वपि कुमारसम्भवादिष्विव परं तथैषामणुव्रतादीनां

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

न तद्भावनं सूत्रकारैरादिश्यते किन्तु स्वभावेनैवैतानि स्थूलप्राणवधविरमणादीनि सुन्दराणि। यतः प्राक्तावत् विहायार्हतान् न कोऽप्यन्यः दर्शनाश्रितः पृथिव्यादीन् षट्कायानेव जीवतया जानाति। अन्ये तु लोकोक्तिप्रधानास्त्रसकायमेव जीवं वदन्ति, वदन्ति च तत एव चलमाना जीवा इति। ततश्चानन्ताः पृथ्व्यादय एकेन्द्रियास्तैर्ज्ञाता एव न, कुतस्तर्हि तेषामुपदेशनं। अत एवोच्यते आवश्यकादावणुव्रताद्यधिकार उपक्रम एव 'इत्थ उ समणोवासगधम्मे' इत्यादि, उच्यते च 'नियमेण उ छक्काये' इत्यादि। ततस्तत्त्वतस्तदेव जैनं शासनं, यतः पृथ्व्यादीनां षण्णां जीवनिकायानां श्रद्धानमिति। एतदेव चादावुत्कृष्टत्वं जैनशासनस्य यत्–षण्णां जीवनिकायानां ज्ञानं श्रद्धानं प्ररूपणं स्वीकारो यथायथं पालनं च। अत एव च कषशुद्धमिदमेव शासनं, षण्णामपि पृथ्व्यादीनां कायानां, हिंसादिपापस्य वर्जनायोपदेशदानोद्यतत्वात्। तथाच षड्जीवनिकायानां दयायाः सम्भवः पालना उपाय इत्याद्योऽप्यार्हत एव दर्शने, अन्यत्र तथाविधाया हिंसाया दयायाश्च सम्भवाद्यभावात् सुखदुःखाद्यतिशयादितत्फलदर्शकदृष्टान्ताभावाच्च। किञ्च–अपरे हि सृष्टिवादकुहेवाके मग्नतया कर्त्तारमेकरूपं नित्यमभ्युपगच्छन्तः प्रतिपदमनुभूयमानमपि पदार्थानां नित्यानित्यसदसत्सामान्यविशेषादिविविधधर्मवत्तया स्याद्वादमुद्राङ्कितत्वं नाभ्युपगच्छन्ति। ततश्च परतीर्थ्याः सर्वेऽपि तापशुद्ध्या धर्मं शुद्धमाख्यातुमलं न भवन्तीति त्रिकोटीशुद्धं जैनं शासनमिति, तदुक्तस्यैव श्रमणोपासकधर्मस्य प्रकृत्यैव सुन्दरत्वं स्यात्। अन्यच्च परे हि धर्मा वीतरागेभ्य आदधतोऽसूयां वीतरागगुणमेवाप्रसन्नात् कथं फलं प्राप्यमित्याद्युक्त्वा दोषतयोद्गिरन्ति, स्वयं क्रोधाद्याध्मातास्तिष्ठन्ति। तत एव वैरमुद्वहन्त्यप्रीतेषु प्रतीकारं च तेषां कुर्वन्तस्तदेव न्याय्यमित्युद्घोषयन्ति, तत एव चाम्नायन्ति 'दुष्टानां शिक्षणं चै'त्वे'त्यादि। जैनानां तु शासनं 'मा कार्षीत्कोऽपि पापानी'त्यादिना मैत्र्यादिभावनाचतुष्कं सम्यक्त्वानुगततया मैत्रीप्रमोदेत्यादितत्त्वार्थाद्युक्तेराविर्भावयति, द्विसन्ध्यं क्रियमाणे आवश्यके च 'मित्ती मे सव्वभूएसु वेरं मज्झं न केणई'त्यादि 'सव्वस्स जीवरासिस्से'त्यादि प्रतिपादयित्वा क्षमां ग्राहयति। ततश्च भवति तेषां षण्णां जीवनिकायानां दयायाः करणीयताविषये प्रज्ञापनं चार्हत्येव तदिति, जैनशासनोक्तानि स्थूलप्राणवधविरमणादीनि प्रकृतिसुन्दराण्येवेति। अवधेयं तावदिदमत्र यदुत–श्रमणोपासकधर्ममभ्युपयन् श्राद्धः 'तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शन'मिति 'जीवाजीवाश्रवबन्धसंवरनिर्जरामोक्षास्तत्त्व'मित्याद्यवधारयन् पृथ्व्यादीनां

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

षण्णामपि जीवनिकायानां श्रद्धायुक्त एव भवति। अत एवोच्यते 'सत्येव स्याच्यमणुव्रतादीनां ग्रहण'मित्यादि, युक्तं चेदमेव, यतो यः श्रद्धत्ते जीवान् त्रसतया स्थावरतया च स एव क्षित्यादीनां स्थावराणां वधस्य वर्जनमशक्यं मत्वा तं परिजिहीर्षुः सन् त्रसकायस्य वधं वर्जयन् स्थूलां प्राणातिपाताद्विरतिं करोति। यस्य तु सम्यक्त्वेन शून्यस्य त्रसस्थावरभेदेन श्रद्धानमेव जीवानां नास्ति, स कथं तां तथाविधां कुर्यात्, तदभावे च शेषाणामपि तद्वृत्तिप्रायत्वादभाव एव तत्त्वतः स्यात्। ततो युक्तमुक्तं 'सत्येव सम्यक्त्वे स्याच्यमणुव्रतादीनां ग्रहणं' किञ्च-श्रमणोपासको लोकव्यवहारार्थमावेणिकान् आचारान् कुर्वाणोऽपि न तत्करणं धर्मत्वेन मन्यते। अत एव च 'निरर्थिकां न कुर्वीत, जीवेषु स्थावरेष्वपि। हिंसामहिंसाधर्मज्ञ' इत्याद्युपपद्यते। ततश्च सर्वप्राणिवधवर्जनरूपां सर्वविरतिमभीप्सन् स्थूलप्राणवधविरतिरूपां देशविरतिं कुर्वन्नपि श्रमणोपासकः अणुव्रतादीनां प्रकृतिसुन्दरत्वमाम्नाति श्रद्दधाति च। न च वाच्यमनन्तानां वनस्पत्यादीनां स्थावराणां वधस्य न वर्जनं कृतं तर्हि परिमितानामितरेषां वधादेर्वर्जनेन किं हि व्रतत्वमिति ?। यतस्त्रसवधो वर्जितुं शक्यः, त्रसतयैव चैषां जीवानां वधोऽतिसङ्क्लेशकरः, सिद्धान्तश्चैष यदुत-हिंस्यकर्मविपाकेनापि जायमानायांहिंसायां हिंसकानां सङ्क्लिष्टत्वान्निमित्तभावाद्विरतेश्च भवत्यघवृन्दस्य बन्धः। अभावे तु सङ्क्लेशादीनां 'जयं भुंजंतो भासंत मं न बंधई'त्यादिवचनान्नास्त्येव बन्धलेशोऽप्यघवृन्दस्य। अत एव चाप्रमत्तानां हिंसाया अभावाभावेऽपि अनात्मारम्भकत्वादि गीतमागमे इति। किञ्च-स्थूलवधविरत्यादीनामेव प्रकृतिसुन्दरत्वात् कश्चिदज्ञः प्रत्यनीको वा विहायान्नाद्याहारं मांसाद्याहारतया नियमयति, यावत् षष्ठे त्यक्त्वा च दिनभोजनं निशाभोजनं नियमयति, तदा शासनरसिकः प्रत्याख्यापकस्तं तथाविदधतं निषेधति, न च तथा व्रतयति कथमपि, तथाप्रत्याख्यानस्य प्रकृत्यैवासुन्दरत्वात्। एवं स्थूलाणुमृषावादविरमणादिष्वपि स्थूलमृषावादादिविरमणादीनामेव प्रकृतिसुन्दरत्वं ज्ञेयमिति। ननु स्थूलप्राणवधविरमणमित्यत्र कस्य स्थूलत्वं ?, यतो विरमणं वधश्च क्रियारूपौ, क्रियायाश्च द्रव्याश्रितत्वान्न स्थूलत्वं न चाणुत्वं। यदि च प्राणानां स्थूलत्वमाम्नायते, तदपि न योग्यं। यतो यथाभूता एव हि सूक्ष्मशब्दवाच्यानां स्थावराणां स्पर्शनादयः प्राणास्तथाभूता एव च स्थूलशब्दवाच्यानां त्रसानामपि। यतो नात्र स्थूलशब्देन बादरकर्मोदयनिष्पाद्यशरीरवत्त्वं विवक्षितं, तदितरत्र च सूक्ष्मनामकर्मोदयनिष्पन्नत्वं,

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.
Jun Gun Aaradhak Trust

किन्तु स्थूलशब्देन स्थूलमतिधारिभिरपि जीवतया प्रतीयमानत्वात् त्रसा एव वक्तुमिष्टाः। एवमेव च श्रीजैनशासन-लब्धसूक्ष्ममतीनामेव जीवतया ग्राह्यत्वात् सूक्ष्मशब्देनात्र पृथ्व्यादय एकेन्द्रिया वक्तुमिष्टा इति। प्राणानां स्थूलत्वं वा सूक्ष्मत्वं वा नात्र वक्तुमिष्टं, प्राणास्त्विन्द्रियादयः शरीरमानाधीनाः, शरीरमानेन च यावन् महत्त्वं वनस्पतीनामेकेन्द्रियाणां तावन्न कस्याप्यन्यस्य, 'जोयणसहस्समहिअं नवरं पत्तेअरुक्खाणं' तिवचनात्। यद्यपि पञ्चेन्द्रियाणां वैक्रियं साधिकयोजनं भवति, परं न तत्स्वाभाविकमुत्तरवैक्रियं हि तत्, स्वाभाविकं तु तत् सप्तहस्तमानमेवोत्कृष्टं एवं भवति नाधिकं देवानपेक्ष्य, नारकाणामपि स्वाभाविकं वैक्रिय पञ्चधनुर्मानमेव भवतीति। न द्वीन्द्रियादीनां शरीरप्राणादिमहत्त्वं, येन ते उच्यन्ते स्थूला इति। जीवास्तु एकेन्द्रियादयः संसारिणः सिद्धाश्च संसार-मुक्ताः सर्वेऽप्यमूर्ता इति जीवापेक्षया स्थूलत्वमणुत्वं च नैव सम्भवति, तत्कथं स्थूलप्राणवधविरमणं किं स्थूलत्व चापेक्ष्येति चेत्। सत्यं, यद्यपि सूक्ष्मबुद्धय एव जैना एकेन्द्रियादीन् पृथ्व्यादीन् जीवतयाऽवगच्छन्ति, परं न ते सूक्ष्मबुद्धयः केवलानेकेन्द्रियान् अवगम्य जीवतया द्वीन्द्रियादीन् त्रसान् नावगच्छन्ति जीवतया। तथाच जिनेन्द्रोपदेशाप्त-सूक्ष्मबुद्धयो जैना द्विविधानपि तान् जीवतया अवगच्छन्त्येव। तत्त्वतस्तु स्थूलत्वं अत्र विवक्षितं ज्ञेयं। यद्यप्यत्राणुव्रते त्रसेभ्य एव तद्वधनिषेधाद्विरमणं, परं तत्र त्रसानां वधाद्विरमणं सङ्कल्पान्न त्वारम्भजात्, पचनाद्यर्थमग्न्यादीनां समारम्भे अग्न्यादीनां सर्वकायशस्त्रत्वात् त्रसानामपि विराधनाया अनिवार्यत्वात्। ततश्च क्लिष्टतमाभिसन्धिजन्यस्य वधस्य दुस्तरविपाकत्वात् तत्कारणजं त्रसवधं वर्जयति। तत्रापि यः प्रत्यनीकादीन् सापेक्षतया सङ्कल्पेनाभिघ्नन्नातिचरति व्रतमिति निरपराधत्रसविषयं। सङ्कल्पजं वधं वर्जयति, तत्र ये व्याघ्रादयो हिंसां कर्तुमुद्यता, व्रतधारिणस्तान् अद्याप्यकृतापराधत्वान्निरपराधानपि सापेक्षतया घ्नन् न विराधको भवति व्रतस्य। तथाच स्थूलत्वमापेक्षिकमनुमत्यापि सङ्कल्पादिजनितस्यैव त्रसवधस्य वर्जनात् स्थूलत्वमनिवार्यं, तद्वदेव च गृहस्थानां त्रसानां प्राणिनां कुटुम्बादिगतप्रतिबन्धयुक्तत्वात्तैः सम्बन्ध्यादिभिः संसर्गात् तत्कृतानामपि प्राणवधादीनाम-पलापरक्षणादिप्रसङ्गात्केवलात्स्वयोगकरणमात्राद्विरमणाच्च न स्यादेव त्रिविधत्रिविधेन विरतिः विहाय च कांश्चिदेकादर्शी प्रतिमां प्रतिपन्नान्, सर्वेषामपि श्राद्धानां द्विविधत्रिविधादिभिर्भङ्गैरेव त्रसवधादपि विवक्षित-रूपाद्विरतेः सम्भवात्तेषां या विरतिः, सा स्थूलप्राणवधविरमणमित्याख्याय स्थूलत्वमुद्गीर्यते इति। ननु 'जीवा

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

सुहुमा थूले'ति 'तसबायरपज्जत्तं'तिशास्त्रवचनात्तीर्थान्तरीयैश्च स्थूलदृष्टिभिरपि जीवतया ज्ञायमानत्वाद्वा कथञ्चि-जीवेषु स्थूलत्वं प्रोक्तयुक्त्या वा प्राणवधविरमणस्य विवक्षितं स्थूलत्वं सद्भिरभिमन्तव्यं स्यात्, परमत्र जीवशब्दस्तत्पर्यायो वा प्राण्यादिशब्दो न स्थूलत्वेनादिष्टः, अत्र तु स्थूलप्राणवधविरमणमित्यादिष्टं। शास्त्रेष्वपि च सर्वस्मात् प्राणातिपाताद्विरमणमिति। लक्षणेऽपि हिंसायाः 'प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपण'मिति। प्राणाश्च वनस्पत्या-दीनां महान्त इति प्रागुक्तमेव। न चात्र रूढिरनुसर्तव्याऽस्ति, रूढितस्तु विकलेन्द्रियाः प्राणा इत्युच्यन्ते। अत्र सामान्येन यावत्त्रसं वधस्य वर्जनमस्तीति चेत् सत्यं, प्रथमं तावत् जीवानां स्वरूपतः स्थूलत्वं सूक्ष्मत्वं चामूर्तत्वान्नास्ति, प्राणा अपि न त्रसानामेव स्थूला इति। स्थूलप्राणवधविरमणमिति किंवाच्यमिति स्यात् सन्देहः। कोशकारास्तु 'जीवेऽसुजीवितप्राणा' इतिवाक्येन प्राणशब्द आयुर्मात्रवाचक इत्याहुस्तदत्रावश्यं विचार्यं तत्त्वं। अत्र हि स्थूलप्राणवधविरमणमिति वाच्ये मध्यगतं प्राणिशब्दं विलोप्य स्थूलप्राणवधविरमणमित्युक्तं। प्राणपर्यन्तानुधावनं च प्रथमं तावज्जीवानां स्वरूपतोऽजरामरत्वान्न वधो मरणं वास्ति। तत एव चोच्यते 'पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिःश्वासमथान्यदायुः। प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा' ॥१॥ इति। 'एएहिं विप्पओगो जीवाणं भण्णए मरण'मित्यादि च, ततश्च प्राणातिपातविरमणमित्यादि सर्वं प्राणशब्देनोपलक्षितमुक्तं। किञ्चाणुव्रतानां यत् प्रकृतिसुन्दरत्वमुद्गीर्यते, तदशुभाश्रवनिरोधात्। अशुभाऽऽश्रवा-श्च न प्राणसङ्ख्यामनुसरन्ति, न दशप्राणधरपञ्चेन्द्रियविनाशेन समग्रैकेन्द्रियादिदशप्राणविनाशनं, किन्तु प्राणसामर्थ्यानुसारेण प्राणविनाशजन्य आश्रवोऽभिमन्यते। प्राणानां सामर्थ्यं चैकेन्द्रियाणामनन्तानामपि यत्स्पर्श-नेन्द्रियकायबलादिगतं सामर्थ्यं ततोऽनन्तगुणविशुद्धं क्रमशो द्वीन्द्रियादीनां, तत एव च पञ्चेन्द्रियवधादि-भिर्नरकायुष आश्रवः। किञ्च-ऋषिहत्याकारकाणां यन्महावैरत्वं श्रीभगवत्यादिषु प्रतिपादितं 'चेइयदव्वविणासे इसि-घाए'इत्यादिना दुर्लभबोधित्वं च ग्रन्थेषु यदुक्तं, तत्क्षयोपशमादिजन्यस्य जीवगुणसमुदायरूपभावप्राणस्य सामर्थ्य-मपेक्ष्य। एवं च प्राणिप्राणरक्षाविषये ओघनिर्युक्त्यादिशास्त्रेषु प्रतिपादितावुत्सर्गापवादावपि सुखोन्नेयौ भविष्यतः। स्पष्टीभविष्यत्येतस्मादधिकारात् सचित्तानामप्यन्नानां भक्ष्यत्वं मांसादीनामभक्ष्यत्वं च कथमार्यैः कृतमित्यस्य तत्त्वमिति। अनादिकः क्रमः एष रूढीतः स्थूलप्राणवधविरमणादिकोऽणुव्रतादिषु, परमेष विशेषः यदुत-द्वाविंशतिमध्यमजिनतीर्थ- ॥६॥

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

साधूनां महाविदेहसाधूनां च महाव्रतेषु चतुर्थे महाव्रते 'बहिद्धादाणाओ विरमण'मित्येवंप्रत्याख्यानेन चतुर्महाव्रतत्वं भवति, परं श्रावकाणां तु सर्वेष्वपि शासनेषु पंचैवाणुव्रतानि । तत एव ज्ञातधर्मकथादिषु श्रीनेमिजिनशासनादिगतानामपि सम्यक्त्वमूलानां द्वादशानां व्रतानामुक्तः स्वीकारः श्राद्धानां सङ्गच्छते इति । यद्यपि चागमधुरन्धराः जो हेउवायपक्खंमि हेउओ आगमे य आगमिओ'त्ति धृत्वा प्रतीकं सम्यग्दर्शनादिभिः साध्या मोक्षाद्या हेतुवादरूपाः,भव्यत्वजीवत्वादयश्च साध्या न केनापि इति ते आगमिका इति व्याख्याय आगमिकेष्वर्थेषु युक्तीनामुपन्यासमेव निषेधयन्ति केचित्, केचिच्च 'आणागिज्झो अत्थो आणाए चेव सो कहेयव्वो । दिट्ठंतिअ दिट्ठंता सिद्धंतविराहणा इहरे'त्युक्त्वा सर्वेषामर्थानामाज्ञाग्राह्यत्वमादौ व्यवस्थापयन्तु, पश्चाच्च यत्रार्थसाधने दृष्टान्तशब्दोपलक्ष्याण्यनुमानादीनीतराणि मानानि स्युस्तत्र तान्यप्यवश्यं प्रयोक्तव्यान्येव । तथा च श्रद्धानुसारिणां जीवानामाज्ञयैवागमोक्तपदार्थानां श्रद्धानेऽपि तर्कानुसारिणामपि सिद्धान्तोक्तानां पदार्थानां श्रद्धानं सुकरं भवतीति व्याख्यानयन्तीति । द्वितीयपक्षमाश्रित्य युक्तिलेशोऽत्र दर्श्यते—अष्टादशसु पापस्थानेषु आश्रवस्थानेऽव्रतेषु चादावेव पठ्यते प्राणवधः, अतस्तत्सर्वदेशविरतिरूपेषु महाव्रताणुव्रतेषु युक्तमेवादौ तस्य पठनं । किञ्च—प्राणानां जातो घातो, न हिंसकेन न च हिंस्येन प्रतिकर्तुं शक्यः, आभवमुपार्जितानां तद्भवजानां सकलानां शक्तीनामक्षायिकाणां नाशो जायते, नचैवमन्यपापस्थानकविपाकः । विदुषामविदुषां व्यवहारिणामव्यवहारिणां यथा वधोऽप्रियो, न तथानृतादीनि, सर्वे प्रवादाश्चात्मघातापातभियापि वधवर्जनस्यावश्यकतामभिदधति, वैरानुबन्धिवैरकारणं च प्राणवध एव, नारकस्यायुषो बन्धोऽपि प्राणवधादिमयेन मांसाहारपञ्चेन्द्रियवधादिनेत्यादिभिर्युक्तिभिर्युक्तमेव प्राणवधस्य पापस्थानादिषु तद्विरमणस्य महाव्रतादिषु चादौ स्थापनमिति । तत एव चैकस्यापि जीवस्य सम्यक्त्वादिगुणानां प्रापणे सति चतुर्दशसु रज्जुष्वमार्युद्घोषणं जातमिति प्रतिपाद्यते इति । तदनन्तरं भाषयैव व्यवहाराणां मूलस्य बन्धनात्, विसंवादे तथाविधे वादे च यावज्जीवमपि वैरक्लेशादीनां वृद्धेरवलोकनात्कुत्रचिच्च तथाविधेऽस्मिन् एकस्य सकुटुम्बस्य घातस्य दर्शनात् विसंवादरूपो मृषावादः । किञ्च—सर्वेषामपि कुपथप्रवादानामुत्पत्तौ स्थितौ वृद्धौ प्रभावनायां च मृषावाद एव समेधते । जैनेऽपि शासने न किञ्चिदन्यात् पापस्थानं तथाविधमनर्थं सूत्रयति यादृशं मृषावादः, यत एकभवेनापि 'उस्सुत्तभासगाणं बोहिणासो अणंतसंसारो'त्तिवचनात् उत्सूत्ररूपेण

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

मृषावादेनैकेन भवोऽनन्त उपार्ज्यते, न तादृशानन्तभवोपार्जनमन्येन वधादिनेति द्वितीयत्वं युक्तमेवमस्येति। न च वाच्यं नास्त्येवोत्सूत्रभाषकाणामनन्तसंसारभ्रमणनियमः, कुवलयप्रभादीनामप्येतावत्संसारभ्रमाभावादिति। यतः सूत्रकाराः प्रज्ञपयितारश्चोपदिशेयुः प्रज्ञापन्या भाषया, तया च यथा मिथ्यात्ववमनानन्तरमनन्तसंसारभ्रमणनियमस्याभावेऽपि मिथ्यात्वाविनाभूतान् कषायान् अनन्तजन्मानुबन्धस्वभावत्वादनन्तानुबन्धि न इति कथयन्ति। प्राणवधादिप्रवृत्ता अपि प्रदेश्यादयः स्वर्गभाजो जातास्तथापि प्राणवधादीनि नरकफलानीत्येव वर्णयेयुरिति। किञ्च–'सच्चपइन्ना हु ववहार'त्तिवचनाद् व्यवहारिणां सर्वे व्यवहाराः सत्याधिष्ठिताः। लोकोत्तरेऽपि मार्गे सत्यस्य महार्हत्वादेव धर्मविशेषणतया 'पंचमहव्वयजुत्तस्से'त्युक्तावपि 'सच्चाहिट्ठियस्से'त्युक्तं। श्रूयते चैकस्मिन् मृषावादेऽत्यक्ते शेषपापस्थानानां त्यागोऽप्यकिञ्चित्करः, सर्वेषामपि पापानां कृताया अपि प्रतिज्ञाया मृषावादेनापलापप्रसङ्गादिति। ननु 'अनन्तान्यनुबन्धन्ति, यतो जन्मानि भूतये। अतोऽनन्तानुबन्धीति, सञ्ज्ञाऽऽद्येषु निवेशिते' ॥१॥ तिवचनात् अनन्तानुबन्धिनोऽनन्तसंसारवर्धकाः। उत्सूत्रभाषकाणां च 'पयमक्खरं च एक्कंपी'तिवचनान्नियमान्मिथ्यात्वं, मिथ्यात्वं च न कदाचिदपि मिथ्यात्वोदयेन विना भवतीति। यथा स मिथ्यात्वानामनन्तानुबन्धिप्रभावादनन्तो जायते संसार इति प्ररूप्यते तथोत्सूत्रभाषिणामन्यथा वेति?। ये उत्सूत्रभाषका अपि सन्तः स्वमतपोषणमात्रतत्परास्ते तथाविधं तीर्थं नापि द्वेष्टि। यथा मरीचिः पारिव्राज्यप्रवर्तकोऽपि न प्रभोरादिनाथस्य शासनाय द्रुह्यति। केचित् गोशालादिवदन्यथाप्ररूपकाः प्रवर्तकाश्च तीर्थाय द्रोहिणो भवन्ति, तेषु येऽन्त्यास्तेषां बोधेर्दौर्लभ्यं विशेषेण भवति। ततश्च संसारमनन्तमटतोऽपि बोध्युत्पादनसामग्रीमेव न स आप्नोतीति, एतादृशानाश्रित्योच्यते च 'नहु लब्भा तारिस दट्ठुं'ति। अदृष्टकल्याणकरत्वमेव तथाविधोत्सूत्रभाषकाणां ज्ञेयमिति। अथ यथाहि व्यवहार्यव्यवहारिणां सर्वेषामप्रियतया वधस्यादौ स्थूलप्राणवधविरमणं, तदनन्तरं च लौकिकलोकोत्तरमार्गानुगामिनामप्रियतया मृषावादस्य प्रतिभासात्तच्च स्थापितं। अथ सपौरजानपदानां सर्वव्यवहाराणां फलतया व्यापृतिहेतुतया मूलतया प्राणादिभ्योऽपि कथञ्चिदधिकतया धनस्य ग्राह्यतया तदपहारे च सकुटुम्बस्यापि विनाशस्य सम्भवाच्च धनस्यादेयताऽस्ति तत एवं च परतिर्थिकैर्जनचित्तानुवृत्तये धर्ममोक्षयोश्च पुरुषार्थस्य प्रख्यापिता

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

धनस्येत्थं लोकानां उपयोगितमत्वादन्यायतस्तदपहारस्यानिष्टत्वाच्च जानपदीमेव वृत्तिमाश्रित्यादत्तादानविरमणस्योपन्यासो नायुक्तः। अत एव चात्र परराज्यातिक्रमादेर्महादत्तादानत्वेन वर्णितेऽपि प्रश्नव्याकरणादौ सूत्रे 'उचियं मोत्तूण कला'मित्यादि 'तेणाहडप्पओगे' इत्यादि चातिचारतया देशभङ्गरूपेणाख्यायते, जानपद्यां वृत्त्यां हि तथाप्रकारस्यैव तस्य व्यवहारात्, प्राक्तनयोर्द्वयोरविशेषतयाऽऽख्यानं चक्रवर्त्यादीनां रणसङ्ग्रामादेर्निन्दनात्, अस्य तृतीयस्य जानपदीं वृत्तिमाश्रित्योपन्यासात् योग्यमेव द्वाभ्यां ताभ्यामानन्तर्यमिति।

ननु यद्येवं परमण्डलाक्रमणस्यादत्तादानरूपत्वं तदा कथं श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यावश्यकादिषु चक्रवर्त्यादीनां परमण्डलाक्रमणादेः प्राशस्त्येन वर्णनं कृतमिति ? चेत्।

शृणु, प्राणातिपातमृषावादौ हि पापादुदयमागच्छतो घोरं च पापमनुबन्धयतः, न च तौ केनापि प्रकारेण प्रशस्तौ, परं परमण्डलाक्रमणेन परेषां नृपाणां पराजयाज्जायमानस्य धनादिलाभस्यान्तरायक्षयोपशमजन्यत्वेन परिणामदारुणस्यापि पुण्यरूपतया पुण्यफलतया वाऽभिप्रेतत्वात् तथा तथा तत्र तत्र क्रियमाणं वर्णनं नृपाणामस्ति। शास्त्रकृद्भिराक्षेपिण्यादिषु धर्मकथास्वपि देवर्धिवर्णनमित्याद्युक्त्वा कामभोगपरिग्रहरूपत्वेऽपि देवर्ध्यादीनां वर्णनमनुमतं। धर्मस्य साध्ये मोक्षफले सत्यपि यावद्भवस्थित्यपरिपाकादेर्न भवति, तावन्तं कालमावश्यकस्य प्राप्यस्याभ्युदयफलस्य न स्यादेवं कथनं, तथा चाचरमशरीरिणां न स्यादेव धर्मे आश्वासः। शास्त्रवचनं चापि प्रोक्तमेवानुवदति–'पुव्विं तवसंजमेणं भंते देवा देवलोएसु उववज्जंति'त्ति व्याख्याप्रज्ञप्त्यादिषु, 'सरागसंयमसंयमासंयमे'त्यादि तत्त्वार्थे, 'अणुव्वयमहव्वए हि ये'त्यादि कर्मग्रन्थेषु च प्रतिपादितं। इत्यादिषु बहुषु शास्त्रेषु स्पष्टतयोक्तमेव प्राप्यमपि धर्मफलमिति। यद्यपि 'उचियं मोत्तूण कला'मित्यादिना स्तेनाहृतप्रयोगादिना च जायमानस्यार्थलाभस्य लाभान्तरायादिक्षयोपशमोद्भूतताऽस्ति, परं स लाभ इहलोकेऽपि परिणामविरस इति तस्यातिचारत्वेनोपन्यासः, परलोकापायनिबन्धनानामनिष्टत्वेऽपीहलोकापायनिबन्धनानां विशेषेणानिष्टत्वेनाभिधानात्। अत एव धर्म्ये ध्याने अपायचिन्तनस्य विपाकचिन्तनस्य च भेदेनोपन्यासो युक्तो भवति, अन्यथैहलौकिका अप्यपाया विपाकरूपा विपाकभवाश्चेति न स्याद्भेदेनोपन्यासः। तदेवं जानपदीं वृत्तिमाश्रित्य स्थूलमदत्तादानं तत्सम्बद्धं तद्विरमणं चाभिधाय सपौरजानपदानां कुलीनानां सर्वस्वनाशेनाऽपि स्वीयकलत्राणां रक्षण-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

मुपलभ्य चतुर्थे स्थाने स्थूलमैथुनविरमणरूपं स्वस्त्रीसन्तोषरूपं वाऽऽहुः सूत्रकारा अणुव्रतं। दृश्यन्ते च सर्वत्र सपौरजानपदे कुलीनाः स्वस्वदारान् स्वाः स्वाः कुलवधूः सर्वप्रयत्नेन रक्षयन्तः शीलरक्षणद्वारा, श्रूयन्ते रामादयः सीतारूपस्ववनितापहारमहाव्यथाव्यथिता जाता महान् रणश्च तदर्थमेवादृतः। यथाच व्यवस्थापिते सत्य एव मृषावादत्वनिर्णयः, सिद्ध एव च स्वस्वामित्वादिसम्बन्ध अदत्तादानस्यः तत्त्वेन निर्णयः, तथैवात्र सिद्ध एव परिणयनविधौ स्वपरदारनिर्णयः, युग्मिनां तु यद्यपि परकलत्रेष्वभिगमनस्यासम्भवः, परं परिणयनविधेरेवाभावान्न स्वपरकलत्रव्यवहार इति।

ननु तिर्यक्ष्वपि देशविरतेः सत्त्वेनास्त्येव तत्र परदारेभ्यो विरतिर्नच तत्र कश्चित् परिणयनविधिरितिचेत्।

सत्यं, नास्त्येव तिर्यक्षु परिणयनविधिः, परमस्ति परिग्रहणविधिस्तेषां यदपेक्ष्योच्यते तिर्यञ्चोऽपि स्त्रीपराभवं न सहंत इति।

ननु स्वदाराणां परदाराणां चाभिगमने कः प्रतिविशेषो? येन तुर्येऽणुव्रते परदारगमनं प्रतिषिध्यते, स्वदारसन्तोषशब्देन स्वकलत्राभिगमनं च नियम्यते, उभयत्रापि नवलक्षपञ्चेन्द्रियगर्भजासङ्ख्यसम्मूर्छनजमनुष्य-विराधनाया भावादिति चेत्।

सत्यं, नास्त्युभयत्रापि तादात्विकविराधनायामविशेषः, परं जैने हि शासने न केवला हिंसैव द्रव्यतो जायमाना कर्मतारतम्यहेतुः,किन्त्वध्यवसायस्थानानि, तानि च परदाराभिगमनरतस्य तादृशान्यधमाधमानि भवन्ति, येन श्रीमहानिशीथादिसूत्रेषु परदाराभिगमकारिणां [1]अधमाधमपुरुषतया गणना कृता, क्लिष्टतरकर्मबन्धकारकतया च स तत्र वर्णितः। किञ्चान्यत्रापि 'भक्खणे देवदव्वस्स, परइत्थीणं तु संगमे। सत्तमं नरयं जंति, सत्तवाराइ गोयमे' ॥१॥ ति स्पष्टतयाऽऽख्यायते। संयतिचतुर्थभङ्गो तु बोधिलाभस्यैव मूलेऽग्निदानं जातमित्याख्यायते। किञ्च-परदाराभिगमरतो हि तेषां रक्षणपरायणानां तदाश्रितानां तत्सम्बद्धानां च घातमन्विच्छन् कथंकारं स क्लिष्ट-तराध्यवसायवान्न स्यात्?। अन्यच्च अपत्योत्पादकफलो हि कुलीनानां विवाहः, सच परदाराभिगमने समूलकाशं निकष्येत। न च वाच्यं परिणयनविधिर्व्यावहारिकस्ततस्तमाश्रित्य स्वपरदारव्यवहारः, तमाश्रित्य पापबन्धस्य

[1] यच्च तत्त्वार्थवृत्तौ पारदार्याणामधमत्वमुक्तं तत् कदाचित्तदनाचारभावमपेक्ष्य अत्र तु बहुशः पारदारिकत्वेऽधमत्वमिति।

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

पञ्च-सूत्र- ॥११॥

तर्का-वतारः ॥११॥

क्लिष्टतरादिव्यवहारः कथं स्यादिति ?। यतः निर्णीततरमेतद्विदुषां यदुत–कर्मणां बन्धे प्रधानतरं कारणमध्यवसायाः, बद्धे च व्यवहारे तस्मिन् प्रागङ्गीकृते च पश्चात्तद्विलोपने भवन्त्येव क्लिष्टतराध्यवसायाः, क्लिष्टतरश्च स्यात्तत्र पापबन्धस्तत्र न किमप्याश्चर्यं। किञ्च–सत्यवादादिष्वपि व्यवहार एव निबन्धनं, तदतिक्रमादेव च तत्रापि मृषावादादयो दोषा अभिमता इति। नन्वेवं चतुर्थेऽणुव्रते स्वदारगमनस्य नियमनात् तुर्याणुव्रतस्य चागारधर्मत्वात् विधिना स्वदारेष्वभिगमो धर्मत्वमापद्यमानः कथं निवारणीयः ? इति चेत्।

सत्यं, तुर्यं अणुव्रतमगारधर्मः, परं तत्र नाभिगमनस्याणुव्रतत्वं, येन तथाविधमपि मैथुनं धर्मतामापद्येत, किन्तु तुर्ये हि अणुव्रते स्वदारैः सन्तोषः क्रियते, तथा च तत्सन्तोषस्य परकलत्रपरिग्रहविरमणस्य धर्मत्वमणुव्रतेऽत्रेति। परतीर्थिकानां देवाः सस्त्रीका इति ते स्वदोषाच्छादनाय ऋतुगमनादिनाम्ना स्वदारगतस्य मैथुनस्य 'ऋतुकाले विधानेने'त्याख्याय निर्दोषतामाचख्युः। स्मृतिकारास्तु पशुप्रायाः केचिदिति स्वपरदारविभागमप्युपेक्ष्य 'न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने' इत्याचख्युः। श्रूयन्ते चानेकेषां परतीर्थीयानां मान्यानां महर्षीणां तथाविधा गौतमाहल्यादिदृष्टान्तेषु विडम्बनोदन्ताः। भगवन्तो जिनेश्वरा एव हि क्षपकश्रेणिलाभमहिम्ना मथितमोहमाहात्म्यतया वीतरागाः, तेषां वीतरागता च तच्चारित्रागममूर्त्तिपरम्परावलोकनतो निश्चीयते। परतीर्थिका हि तथा कामासक्ता यथा विरहय्य स्त्रियं क्षणमासितुं न शक्ताः। अत एव च ते सस्त्रीकाः सन्तोऽपि परमकुलीनजनानामनुचितं स्वस्य प्रतिबिम्बमपि स्त्रीयुक्तमेव व्यधुरित्यलं प्रस्तुताप्रस्तुतेनेति।

ननु कामभोगमयस्य मैथुनस्य पुण्योदयलभ्यत्वं नवा ?। आद्ये, कथं निन्द्यता तस्य, तस्माद्विरमणस्य वा महाफलत्वं। अन्त्ये, पुरुषवेदस्य पुण्यत्वेन कथमुल्लेखस्तत्त्वार्थादिष्विति ? चेत्।

सत्यं, न हि पुण्योदयलभ्यानि सर्वाणि प्रशस्यानीति नियमः, शास्त्रेषु पापानुबन्धवतामपि पुण्यानामुक्तेः अमेध्योत्करस्य देवलोकादीष्टफलप्राप्तेः सनिदानधर्माचरणस्य सम्भूत्यादिवच्चक्रवर्तिपदपर्यन्तप्राप्तेश्च सिद्धान्ते तत्र तत्र प्रसिद्धत्वात्। या चात्र मैथुनस्य निन्द्यता सा तद् अधर्मस्यैतन्मूलं सर्वसङ्गप्रवर्धकं सर्वान्यपापप्रवृत्तिहेतुकमेतदिति कृत्वा। शास्त्रे च पुण्यानां पापानां वोदयेन जातमिति न विचार्यते, किन्तु यद्यत् पापरूपं दुःखफलं दुःखानुबन्धं च भवति तन्निवार्यते, मैथुनं चैवंरूपमेवेति तन्निवृत्तिः शस्यते शास्त्रे इति।

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

ननु किमिति मैथुनस्य सर्वेष्वपि जिनानां तीर्थेषु पापस्थानत्वेऽपि अणुव्रतेष्वपि चतुर्थे तस्मिन् स्वदारसन्तोषादेरभ्युपगमेऽपि महाव्रतेषु मध्यमजिनादीनां तीर्थेषु व्यवस्था भिन्ना कृता ?, येन तत्र बहिर्धादानाद्विरमणमितिरूपं चतुर्थपञ्चममहाव्रतयुग्मरूपं महाव्रतं गीतमिति ? चेत् ।

सत्यं, यद्यप्यत्र शास्त्रेषु कालविशेषेण जीवविशेषा एवाचाराणां भेदे कारणतया गीयन्ते, न च तदसम्भवि, न च तत्र वाच्यं किञ्चित्, परमेके एवं कल्पयन्ति यदुत–परे तीर्थिका आश्रमवादं पुरस्कृत्य मैथुनं परिहरन्तोऽपरिहरन्तो वा त्यक्तं मैथुनमिति उद्घोष्य सस्त्रीका वानप्रस्थावस्थामनुयान्ति, न चैतज्जैनशासनाश्रयिणां शोभत इति मूलत एव स्त्रीपरिग्रहस्यैव निषेधः कृतः। ततश्च बहिर्धादानाद्विरमणमित्याख्यातं महाव्रतमिति । न चैतदयुक्तमाभातीति । नन्ववधेयमिदं यत्–प्राणातिपातादीनि पापस्थानानि सापवादानि, केवलं मैथुनं निरपवादं, यत उच्यते–'तम्हा सव्वाणुन्ना सव्वनिसेहो य पवयणे नत्थि। मोत्तुं मेहुणभावं न तं विणा रागदोसेहिं' ॥१॥ ति, अत एव द्रव्यभावः प्राणातिपातादिषु दृश्यते भेदः स्त्रीर्वजयित्वा, नात्र चतुर्थे महाव्रते द्रव्यभावभङ्गः। एवं तिरश्चां परेषां च मैथुने स्वजातीयनवलक्षगर्भजपञ्चेन्द्रियासंख्यसंमूर्च्छिममनुष्यविराधनाया अभावेऽपि रागद्वेषवेगपूर्णत्वाद्वर्ज्यमेव मैथुनं, तत एव पापस्थानं च सर्वेषामप्येतदिति । एवमणुव्रतानां चतुष्टयं यत् प्रतिपादितं, तत् भगवद्भिस्तीर्थप्रवृत्तिकाले, परं स तीर्थप्रवृत्तिकालो न समग्रोत्सर्पिण्यवसर्पिणीरूपः किन्तु दशकोटीकोटीसागरोपमप्रमाणायां तस्यामेक एव साधिककोटीकोटीसागरमानः. शेषस्तु सर्वोऽपि हीन एव तीर्थप्रवृत्त्या, यस्मिंश्च काले तीर्थस्य प्रवर्तनं भवति तत्र सर्वस्मिन् क्रयविक्रयादिव्यवहारस्यावश्यं प्रवृत्तिर्भवति, स क्रयविक्रयादिव्यवहारश्च विविधजातीयसङ्ग्रहाधीन इत्यावश्यकता तत्कालीनानामर्थसङ्ग्रहे, इच्छा च तद्विषयिणी 'इच्छा हु आगाससमा अणंतिये'ति जनानामपरिमिता स्यादेवातस्तस्यार्थजातस्येच्छानिरोधेन परिमाणकरणं तीर्थकालीनानामावश्यकमिति तद्रूपं पञ्चममणुव्रतमथ आहुः सूत्रकाराः। दृश्यते जगति परिग्रहप्रभव एव सर्वोऽपि व्यवहारस्तद्विषयिण्या इच्छायाश्च 'दोमासकए कज्जं कोडीएवि न निट्ठियं' तिवचनादपरिमितत्वं, ततस्तत्परिमाणकृतेरौचित्यात्तन्मयं पञ्चममणुव्रतमिति ।' अत्रायं विशेषः–यथा प्रतिपन्नावधयो न देशविरतेः प्रतिपद्यमानाः स्युः, आनन्दादिवत् । पूर्वप्रतिपन्नास्त्ववधेरधिगमवन्तो भवन्ति यद्यपि

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

ते सर्वविरतेः स्युरेव प्रतिपद्यमानकाः पूर्वप्रतिपन्नाश्चोभयेऽपि। तथा मण्डलाधिपा राजानोऽपि शासने जाता बहवः सर्वविरतेः प्रतिपद्यमानकाः, परं तेषामाऽऽकाशपातालं स्वमण्डलस्य स्वामित्वात्तत्र स्थितस्यापि यस्य कस्यचिदर्थजातस्याज्ञातस्याऽपि स्वामित्वात् तद्विषयकगणनाया अभावाच्च न परिमितेच्छापरिमाणकरणरूपमणुव्रतं पञ्चमं। अत एव भगवतो महावीरस्य शासनेऽपि राज्ञामनेकेषां प्रव्रजितत्वेऽपि राज्ञः श्रेणिकस्य परमभक्तत्वेऽपि श्रमणोपासकपर्षद्गणनावसरे शङ्खशतकाद्य एवोपात्ताः, तेषां सद्गृहस्थानामेवेच्छापरिमाणकरणरूपस्य पञ्चमस्याणुव्रतस्य सम्भवादिति। किञ्च-आर्हतानामपि अणुव्रतानां पूर्वोदितानां यावन्न स्यान्महेच्छत्वं महार्थभराक्रान्तत्वं च तावदेव रक्षणं। यतो जगति प्राप्तयेऽर्थसञ्चयस्य प्राप्तस्यास्य वा रक्षणे हिंसादीनामाधिक्यं जायमानं दृश्यते, कथ्यते च 'परिग्रहमहत्त्वाद्धि, मज्जत्यङ्गी भवाम्बुधावि'ति परिमाणकरणमर्थस्योचितमिति। न च वाच्यं प्राप्तानामर्थानां सन्तोषेण नूतनस्यार्थस्योपादानेच्छा परिह्रियते तदा व्रतेन सन्तोषस्योत्पादादधिकार्थग्रहणस्य निवृत्तेश्च स्यादस्यानुव्रतस्य प्रकृतिसुन्दरता, परं निःस्वोऽपि स्वल्पवित्तोऽपि सन् कल्पनागतं परिग्रहं मुत्कलय्य शेषात् परिग्रहान्निवृत्तिं कुर्वन् विदधाति परिग्रहपरिमाणकरणरूपमणुव्रतं पञ्चमं तेन किं फलमिति ?। इच्छायाः प्राक्तनीत्या आकाशसमत्वेनानन्त्यात् वर्तमानकालीनकल्पनानुसारेणापीच्छाया नियतत्वकरणेन परिग्रहपरिमाणकरणमपि तदधिकेच्छाया निवृत्तेः फलप्रदमेव। किञ्च-दृश्यन्ते श्रूयन्ते च शास्त्रे पूर्वावस्थायामाभीरादीनां राज्यप्राप्त्यवसाना अपि भावाः। ततोऽधिकेच्छानिवृत्तिकरणेनापि पञ्चमस्यानुव्रतस्य स्वीकारः प्रकृतिसुन्दर एवेति। ननु 'थूलाओ परिग्गहाओ वेरमण' मित्यत्राणुव्रते परिग्रहशब्देन पर्युपसर्गविशिष्टेन किं ?, यतो ग्रह एव शब्दः कार्य इति चेत्, प्राकांवत् ग्रहणमात्रस्य नाश्रवत्वं, न च तन्निरोधाय प्रत्याख्यानं, सम्यग्दर्शनदेवजीवादीनां ग्रहणस्योपादेयत्वात्तस्य मोक्षोपायरूपत्वात्। किञ्च-ग्राह्येषु बाह्येष्वपि न ग्रहणमात्रस्य परिग्रहत्वं, संयमादिसाधनानां तत्त्वापातेन त्यागप्रसङ्गात्। किञ्च-आद्यन्तिमजिनतीर्थयोस्तु स्त्रियाः सत्त्वे परिग्रहत्वे तत्र न तदवतारोऽभिमतः, किन्तु भिन्नाश्रवतया प्रत्याख्येयतया च। अपि च ग्रह एव पञ्चमाश्रवतयाऽभिमन्यते तदा तृतीयस्यादत्तादानस्य वैयर्थ्यं, आदानापरपर्यायस्य ग्रहस्यैव ग्रहणात्। एतत् सर्वमाशाम्बरेणान्तरेण चेतसा चिन्त्यं, यतस्ते सङ्गमात्रस्य परिग्रहत्वमुदीर्य संयमसाधनानि रजोहरणादीन्याश्रवतयाऽभिमानयन्ति, जिनतीर्थे-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

माश्रितानां तु रजोहरणादिषु धर्मसाधनत्वबुद्धेः सद्भावान्ममत्वाभावः, तस्मात्तेषां सत्यपि ग्रहे परिग्रहत्वं नेति योग्यमवधारयन्ति संयमसाधनानां धारणं साधूनामिति। किञ्च–परिग्रहशब्देन सामान्येन ममत्वस्यैवोद्देशात् 'मूर्च्छा परिग्रह' इति श्रीतत्त्वार्थकारैस्तत्त्वार्थे, तथा श्रीशय्यम्भवसूरिभिः श्रीदशवैकालिकसूत्रे 'मुच्छा परिग्गहो वुत्तो णायपुत्तेणे'त्युक्तं। अन्यच्च मूर्च्छाया ग्रहणादेव ग्राह्यैर्द्रव्यैः सह धार्याणामपि द्रव्यपरिग्रहतया गणनं कृतमस्तीति। एवं च 'यश्चेह जिनवरमते' इत्युपक्रम्य श्रीप्रशमप्रकरणकारैः 'संलेखनां च काले योगेनाराध्य सुविशुद्धा'मित्यन्त्येन ग्रन्थेन यत् प्रकृतिसुन्दरत्वं दर्शितं तत्सर्वमप्यनूदितमवसेयं, परं केचित् लौकिक-सुन्दरव्यवहारवत् व्यवहाराः प्रकृतिसुन्दरा अपि ऐहलौकिकफलपर्यवसाना भवन्ति तद्वन्नैतान्यनुव्रतानि, किन्तु हितसुखक्षमत्वकारकाण्यपि सन्ति, तानि पारलौकिकफलसम्पादनेऽपि प्रत्यलत्वादानुगामुकानि प्रेत्य सन्तीति दर्शनायाहुः–'आणुगामियत्तं'ति, अनुव्रतानामानुगामुकत्वादेव श्रीप्रशमरतिकारैः 'प्राप्तः स कल्पेष्विन्द्रत्वं वा सामानिकत्वमन्यद्वा। स्थानमुदारं तत्रानुभूय च सुखं तदनुरूपम् ॥३०७॥ नरलोकमेत्य सर्वगुणसम्पदं दुर्लभां पुनर्लब्ध्वा। शुद्धः स सिद्धिमेष्यति भवाष्टकाभ्यन्तरे नियमा'दिति, तथा श्रीयोगशास्त्रकारैः श्रीहेमचन्द्रसूरिभिः श्रीयोगशास्त्रे 'प्राप्तः स कल्पेष्विन्द्रत्वमन्यद्वा स्थानमुत्तम'मित्युक्त्वा 'शुद्धात्मान्तर्भवाष्टक'मित्युक्तं, पवित्र-तमे उदयने राजर्षौ अत्यक्तवैरोऽप्यभीचिर्यद्देवत्वमाप तदनुव्रतमाहात्म्यादेवेति। यथैव हि आश्रवनिरोधरूपत्वाद् देशविरतिरूपाण्यणुव्रतानि देशविरतात्मनां नव्यकर्मागमरोधेन हितकारकत्वात् प्रकृतिसुन्दराणि, तथैव परेषामपि तदीयजीवनेच्छापरिपूर्णताद्यैरुपकारकाणीत्युक्तं 'परोपकारित्व'मिति। न च वाच्यं तावज्जीवानां वधाद्विरमणं व्रतोत्सुकः स्वाश्रवरोधाय कुर्याद्यत्तु वरं, परं परेषां हिंसास्थानमापद्यमानानां जीवानां त्वविरतत्वान्न तज्जीवना-दीच्छा व्रतिनां श्रेयस्करी, तदभावे च (न) प्रथमस्यापि व्रतस्य परोपकारित्वमिति। यतः प्राक्तावत् 'सव्वे जीवा वि इच्छंति जीविउं न मरिज्जिउं। तम्हा पाणवहं घोरं निग्गंथा वज्जयंति णं' ॥१॥ तिपारमर्षवचनान् मृषैवैतद्वचो, यदुत–परेषां जीवनरक्षणापेक्षया नाणुव्रतादीति। किञ्चोपकरणेषु संसक्तिजातादीनां कीटादीनामपि पारमर्षे 'नो णं संघायमावज्जेज्जे'ति 'एगंतमवक्कमे'त्यादि चोक्तं। अन्यच्च प्राणिनां प्राणानां रक्षणायैव हि संसर्गमार्ग-गमनप्रसङ्गे पारमर्षेऽभिहितं 'उद्धट्टु पाए रीएज्जे'ति। अन्यच्च प्राणानां रक्षणमेव नैष्टव्यं चेत्, त्रसस्थावर-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.
Jun Gun Aaradhak Trust

विराधनाप्रसङ्गे उत्सर्गापवादपथविचारणं श्रीओघनिर्युक्त्यादौ किं? कृतमिति। किञ्च–'भूतव्रत्यनुकम्पे'त्यादिना तत्त्वार्थसूत्रेण 'पाणाणुकंपयाए' इत्यादिना व्याख्याप्रज्ञप्तिसूत्रेण प्राणाद्यनुकम्पनस्यैव सातवेदनीयस्याश्रवादिषु कारणतोक्ता। न च विरतिरूपा साऽनुकम्पेति, विरतेः 'अणुव्वये'त्यादिना स्वर्गहेतुत्वाद्युक्तेः। अनुकम्पायास्तु 'साणुक्कोसयाए' इत्यादिना मनुष्यायुःकारणताया उक्तेः, श्रीमेघकुमारेण च मनुष्यायुः शशानुकम्पयैव लब्धमिति ज्ञातधर्मकथासु प्रसिद्धं, अलब्धसम्यक्त्वाच्च तस्य, विरतिरूपत्वं न तस्यां, लेशतोऽपीति युक्तमाद्यस्य व्रतस्य परोपकारित्वमिति। किञ्च–जगतो दुःखनाशायैव वरबोधेर्विचारः, तत एव जिननामकर्मबन्धः, न च समग्रं जगद् विरतिधारकं। अन्यच्च जिननामकर्म सम्यक्त्वमूलकं, तदुदये च येऽतिशया जायन्ते, तेभ्यो दुर्भिक्षेतिमूषकशलभातिवृष्ट्यो ये उपद्रवाः शाम्यन्ति, ते किं न प्रेक्ष्यन्ते?। तथा चाविरतादीनामपि सर्वेषां मरणादिनिवारणं नानिष्टं। यदि चाविरततया पापानुमतिः स्यात्तर्हि तु हिंसात्यागोपदेश एव न कर्तव्यः, तन्निषेधात् जीवनस्य पापानुमतेश्च स्वयंसिद्धत्वभावाद् इत्यलं निर्विचारेण सह विचारेण। तत्त्वतः प्राणातिपातविरतिः परेषामप्युपकारिण्येव, मुख्यत्वेनाहिंसालक्षणस्य केवलिप्रज्ञप्तस्य धर्मस्यै ष एव डिंडिमो यदुत–जीव। जीवय जीवनसाधनानि मा नाशयेति। परेषां पापानामनुमतिस्तु तान् साक्षात् पापेषु प्रवर्तनेन, अन्यथा आचार्यादीनामन्नादिभिः प्रतिलम्भनेन तेषां व्याध्यादीनामपगमादिना साराकरणेन नीरोगीकृतानां प्रमादादिसम्भवेन आहत्य च पातादिसम्भवेन दायकानां वैयावृत्त्यकराणां च महापापागमसम्भवात्, सरागपरमेष्ठिनां नमस्कारादिनापि रागादीनामनुमोदनसम्भवात्तेषामपि वर्जनप्रसङ्ग इत्यलं। यदि चाविरतानां जीवनमनिष्टं स्यान्नैव सर्वस्मात् प्राणवधात् निवृत्तेः करणेनाद्यस्य महाव्रतस्येष्टत्वं स्यात्, हिंसानिवृत्तेरर्थापत्त्या जीवनरक्षणपरत्वात्। अपि च–परेषां पापानामनुमोदनं परेषां पापक्रियासु प्रवर्तनादित्येव। अत एव नासंयता तास्वेत्यादिकथनस्यैव निषेधः। किञ्च–श्रीआचाराङ्गादौ परतीर्थिकैः सह भोजनग्रहणादिव्यवहारः श्रीस्थानाङ्गादौ च तेषां भयादिवारणायैव मुनिपदस्थानामप्यन्तःपुरादिषु गमनं कल्प्यतया निर्दिष्टं। एवं नासंयतानां जीवनेन असंयतपापपोषः। एवं च जिनानां वार्षिकदानं तु न स्यादेव सम्यक्त्वप्राप्यजिनपदमहिमरूपं, किन्तु परमपापहेतुकं। तत्र दाममप्रतिपतितमत्यादिज्ञानवन्तः निर्मलतरसम्यक्त्वाश्च जिनाः निजपदमहत्त्वार्थं दानस्य माहात्म्यख्यापनद्वारा शास-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.

Jun Gun Aaradhak Trust

नप्रभावनार्थं ददते, भगवज्जिनानां केवल्यवस्थायां समवसरणावसरे शासनस्य प्रभावनार्थं सत्त्वानुकम्पार्थं च चक्रवर्त्यादयो द्वादशकोट्यादिसौवर्णिकादिदानं ददते, न च तीर्थपतयस्तेषु कश्चिदपि स्वनिमित्तेन तथाकरणस्य सत्त्वेऽपि निषेधयन्ति, तदेतेन भिक्षममतानुगानां दाननिषेधकानां पापिष्ठतमत्वमुद्भावितमिति । किञ्च-मृषावादादत्तादानमैथुनानि यद्यपि वर्जनीयानि कर्मागमहेतुतया, परं तेभ्यः कर्मागमो यः स परेषां जीवानां विबाधकतयैव, परिहारश्च तेषां परजीवानां विबाधादिवर्जनद्वारा कर्मागमरोधादेव हेतोः । ततश्च विरताविरतानां सर्वेषां विबाधावर्जनं यथाऽऽवश्यकं तथैव स्वप्रतिज्ञानां रक्षणपूर्वकं, तेषां रक्षणमप्यावश्यकमेवेति पञ्चाप्यणुव्रतानि यथा प्रकृतिसुन्दराण्यानुगामुकानि च तद्वदेव परोपकारकाण्यपीति । तथा तेषां भावनमत्र प्रतिपादितमिति, एतद्वचनमपि परेषामुपकारितया आवश्यकतां सूचयति । यथैवैषामणुव्रतादीनां प्रकृतिसुन्दरत्वादि भावयेत् तथैवान्यूनातिरिक्ततयैषां परमार्थसाधकत्वं भावयेदित्याहुः-'परमत्थसाहगत्त'मिति, तथा च साध्वाचारगृहिव्रतयोर्मेरुसर्षपयोरिवान्तरं श्रुत्वा नोद्विजितव्यं, यतो यथा मुनिधर्माद् गृहिधर्मस्य न्यूनता, तथैव मिथ्यादृग्भ्यो गृहिव्रतवतां मेरूपमयोत्तमत्वश्रवणादिति । किञ्च-गृहस्था यद्यपि देशविरता एव, तथापि कायपातिनो, न चित्तपातिनः । अत एव च श्रीसूत्रकृताङ्गे विरताविरतानामपि तेषां स्वरूपतो धार्मिकाधार्मिकाख्यमिश्रपक्षत्वेऽपि पर्यन्ते धार्मिकपक्षतया तेऽभिमताः । अपि च-परेषां बोधिसत्त्वा जगत्यत्युत्तमतयाऽभिमतास्तथाऽत्र शासने वरबोधिसमेततया बोधिसत्त्वा अपि गृहस्थत्वेऽपि भवन्ति । अपि च-यथा श्रीवीरस्य भगवतो देशनायामनगारधर्मस्य मोक्षसाधनतयाऽऽख्यानं कृतं, तथैवागारधर्मस्यापि तत्फलतयैवाख्यानं कृतमस्ति । श्रीप्रशमरतियोगशास्त्रादिष्वप्यगारधर्माराधनस्य फलमन्तर्भवाष्टकस्य सिद्धिप्राप्तिरूपं स्पष्टतयाऽऽख्यातं । किञ्च-आनन्दाद्याः श्रावका अगारधर्मवन्तोऽप्येकावतारिण इत्युपासकदशादिषु स्पष्टं दृश्यते । न च वाच्यमष्टादशस्वपि पापस्थानेषु प्रवृत्तिपरस्य कथं परमार्थसाधकत्वमणुव्रतधरस्येति ? । यतः प्राक्तावत् स एव देशविरतो भण्यते, योऽष्टादशभ्योऽपि पापस्थानकेभ्यो विरतिं कर्तुमभिलषति । अत एवोच्यते 'यतिधर्मानुरक्तानां, देशतः स्यादगारिणा'मिति । किञ्च-साधुभिः कृतामष्टादशपापस्थानविरतिं सर्वविरतिरूपां श्रद्दधानोऽपि यदा कर्तुं न शक्नोति, तदैव देशविरतस्तदभिलाषी सन् भवति, अतो देशविरतिः समायःकटाहपदन्यासतुल्योच्यते, श्रीस्थानाङ्गे चात एव तद्विषया एव मनोरथा देशविरताना-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

मुच्यन्ते इति परमार्थसाधकत्वभावनमावश्यकतममेव, अन्यथा परमार्थसाधकत्वदृष्टिमन्तराऽनन्तशः सर्वविरतीनामिव देशविरतीनामपि प्राप्तिर्जातपूर्वा, न च ताभिः काचित्कार्यसिद्धिरिति। अत्रेदमवधेयं यदुत–परमार्थसाधकत्वदृष्ट्या गृहीता देशविरतयो या अष्टाभिः सिद्धिपदं दद्युः, ताः परमार्थसाधकत्वदृष्टिमन्तराऽनन्तशो गृहीताः पालिता अपि सुरलोकादिसुखप्राप्तिपर्यवसाना भवन्ति, नान्यथा। ततो देशविरतेरपि परमार्थसाधकत्वभावनमावश्यकतममिति। अत्र यत् कैश्चिदुच्यते यदुत–सर्वा अपि सम्यक्त्वस्य देशविरतेः सर्वविरतेश्च क्रिया अभव्यैर्भव्यैश्च जीवैरनन्तशो विहिता, न च कोऽप्यर्थस्ताभिर्निष्पन्नस्ततो व्यर्थमेव तत्क्रियाकरणमिति। तैः प्राक्तावदेतावद्विचार्यं यदुत–सम्यक्त्वादिक्रियाणामानन्त्यापेक्षया संसारे सर्वैः प्राणिभिः सह सर्वैर्जीवैः सर्वे मातापित्रादिसम्बन्धा अनन्तगुणा अनन्तशो लब्धाः इति ते कथं न त्यज्यन्ते?। किञ्च–द्रव्यतोऽपि कृता याः सम्यक्त्वादिगताः क्रियास्ताभिरवश्यं सुरलोकादि तु दत्तमेव, सांसारिकक्रियाभिश्चानन्तशो नरकतिर्यग्गत्यादिषु महावेदनाः अनुभूता इति, प्रागनुभूतसांसारिकफलापेक्षयाऽपि सांसारिकीक्रिया आरम्भपरिग्रहविषयासेवनक्रोधादिकषायरूपा अवश्यं परिहणीया, द्रव्यतोऽपि अनन्तशो दत्तपूर्वसुखाः सम्यक्त्वादिक्रिया एवादरणीया इति न किं सुधीभिः पर्यालोच्यते?। अपि च–विपिनेऽकृष्टायामनुप्तबीजायां च भूमौ सर्वदा जायमाना वृष्टिस्तृणान्येवोत्पादयति, न कणलेशमपि, दृष्ट्वा चैवं किं कर्षुका वृष्टीनां नैरर्थक्यं गणयन्ति?। यथा च ते तादृशायामपि वृष्टौ कृषेरभावाद्बीजानां वपनाभावाच्च न जाता शस्यसम्पत्तिरिति यथावद्विदित्वा कृष्टौ वापे च यतन्ते, तथा भव्यजीवा अपि जानन्त्येवं यदुत–न उप्तमेतावत्यपि बोधिबीजं, तेन न मोक्षशस्यसम्पत्तिर्जाता, अधुना तु जिनवचनेन कृष्टायामात्मभूमौ बोधिबीजमुप्यते, तेन सम्यक्त्वादिक्रियारूपा वृष्टिरनर्गलां मोक्षशस्यसम्पत्तिं करिष्यतीति। ततश्चावश्यमणुव्रतानां क्रियारूपाणामपि प्रोक्तन्यायेन परमार्थसाधकत्वमस्ति। ततश्च तद्भावनीयमेवेति धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धाप्रभावेण। एवं प्रतिपत्स्यमानानामणुव्रतादीनां प्रकृत्यादिसुन्दरत्वादिके भाविते शेषाणामप्युपयोगिनां भावानां भावनार्थमाहुः 'तहा दुरणुचरत्तं' ति, यद्यपि महाव्रतानां तीक्ष्णतरासिधाराग्रक्रमणतुल्यता ततश्च तेषां लोकलोकोत्तरानुमतं दुरनुचरत्वं गीयत एव, परं तत् श्रमणसमुदायगतं महाव्रतानां यद्दुरनुचरत्वं, तत्सर्वसङ्गत्यागस्य दुष्करत्वात् अस्नानलोचादिकायाः श्रमणक्रियायाः दुरनुष्ठेयत्वात्। यच्चाणुव्रतानां दुरनुचरत्वं कथ्यते तत्संसारवासलीनानामारम्भपरिग्रहमग्नानां विविधप्रकाराचारविचारव्यूह-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

धारककुटुम्बभारनिर्वहणोद्यतानामपि महागोपादिज्ञातसिद्धमाहात्म्यानां प्रवचनस्वाङ्गीकरणं सर्वविरतिग्रहणप्रवणमनस्कत्वं धारयित्वा सङ्गनिमग्नस्याप्युद्धरणबुद्ध्याऽणुव्रतानां धारणं रक्षणं च, यतः समुद्रमग्नानां मकरादिभयेभ्योऽवनं यथा दुष्करं, तथैव विषयारम्भपरिग्रहमग्नानामपि त्यागपरिणामेन देशविरतेर्धरणं दुष्करतरं। ततो योग्यमुक्तमणुव्रतादीनां दुरनुचरत्वं भावनीयमिति। श्रूयते च शास्त्रेषूपासकादिषु शतककामदेवारहन्नकादीनां श्रमणोपासकानामपि सतां देवादिकृतेषु महोपसर्गव्रजेष्वपि दुष्करतयाऽनुव्रतादीनामनुचरणमिति। सत्यप्यणुव्रतादीनां साधुगणोह्यमानमहाव्रतमेर्वपेक्षया सर्षपोपमत्वाल्लघुतरत्वे 'वयभंगे गुरुदोसो थेवस्सवि पालणा गुणकरी उ'त्तिवचनाल्लघुतरस्यापि श्रमणोपासकधर्मस्य देशसर्वभङ्गरूपायां विराधनायां भङ्गसम्भवाद्दारुणत्वं, तत आहुः–'भंगे दारुणत्त'ति। कामदेवादिष्वध्ययनेषु स्पष्टतया देवैराख्यातमेव देशविरतानामपि तेषामार्त्तरौद्रध्यानादिपातित्वादिना भङ्गे देशविरतेरपि दुर्गतिगामित्वादि। श्रूयते च द्वादशव्रतधारिणोऽनशनविधिना कृतकालस्याभीचेर्विहाय नियतां सम्यग्दशामपि भाविनीं वैमानिकतां भवनपतिष्वेवोत्पत्तिरिति योग्यमुक्तं लघुतराणामप्यणुव्रतादीनां भङ्गे दारुणत्वमिति। जैने हि शासने स्तोकाया अपि प्रतिज्ञाया विराधने दारुणत्वं सम्मतं, तेन मुहूर्त्तमात्रप्रमाणेऽपि नमस्कारसहिते प्रत्याख्याने पञ्चोच्छ्वासमात्रेऽपि कायोत्सर्गे साकारतोदिता, कारणं तु तत्राल्पाया अपि प्रतिज्ञाया निराबाधपालनस्यैव गुणकरत्वमेव। एवं च सत्यणुव्रतादीनां भङ्गे निर्विवादमेव दारुणत्वं, तत एव च जातायां धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धायां तेषामणुव्रतादीनां प्रतिपत्तेः प्रागेव भङ्गस्य दारुणताचिन्तनं योग्यमेव। ननु प्रतिपन्नानामणुव्रतादीनां भङ्गे कथं दारुणत्वं ? किं भङ्गजन्यं तदन्यथा वेति। आद्ये, ननु राजाभियोगादयो भङ्गरूपा आदित एव सम्यक्त्वादिषु अनाभोगादयश्च नमस्कारसहितादिषु उच्छ्वसितादयश्च कायोत्सर्गादिषु व्रतादिग्रहणकाल एवानिवार्यतयाऽवस्थाप्यन्त एवेति, अणुव्रतादीना तु प्रकृतिसुन्दरत्वादिना पालितानां महालाभहेतुतैव स्यादिति। कथं भङ्गेऽणुव्रतादीनां दारुणत्वमिति आशङ्क्याहुः–'महामोहजनकत्व'मिति, अत्र 'भङ्गे' इति पदं पूर्वसूत्रादनुवर्तनीयमिति। तथा च न स्वरूपतो भङ्गस्य दारुणत्वं, स्वयमेवाकारादीनां क्रियमाणानां दारुणताप्रसङ्गात्, न च प्राक् पालितानामणुव्रतादीनां पश्चाद् दारुणत्वं जायते, प्रकृतिसुन्दरत्वादिधर्मैरुपेतत्वात्तेषां, परं विश्ववैचित्र्यमेतत् स्वभावो जगत एष, यदुत धर्मं प्रतिपद्य विशुद्धतमया रीत्या पालयि-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

त्वाऽपि तं प्रतिपतन्तस्तस्मात्तथा दुष्टतमाध्यवसाया जायन्ते, यथा दारुणत्वमवश्यं तेषां जायते। को हेतुरिति ?, स उक्त एव महामोहजनकत्वं। अत एवोच्यते 'धर्मभ्रष्टो निस्त्रिंशः श्वपाकादतिरिच्यते' इति, आज्ञप्तं च शास्त्रे यदुत-पतितश्रामण्यपरिणामः कण्डरीकः पालितदीर्घकालीनसंयमोऽपि स्वल्पेनैव कालेन सङ्क्लिष्टतमतां गतोऽधःसप्तमावनीमापेति, मणिकारो नन्दश्च तथाप्रकारविराद्धाणुव्रतो जातो वाप्यां स्वकीयायां दर्दुरतयेति, योग्यमेवोक्तं भङ्गे महामोहजनकत्वमिति। यथा हि श्रीसमवायाङ्गावश्यकाद्युक्तानि त्रिंशन् महामोहनीयबन्धस्थानानि सन्ति, तथेदमप्यणुव्रतादीनां भङ्गरूपं महामोहनीयस्थानमित्युक्तं महामोहजनकत्वं। सामान्येन मोहजनकानि तु साम्परायिकाणां सर्वाण्यप्यध्यवसायस्थानानि सन्ति, परमिदमणुव्रतादीनां भङ्गाज्जायमानमध्यवसायस्थानं तीव्ररसस्थित्यादिमन्मोहजनकमिति महामोहजनकं भङ्गे दारुणत्वमुक्तमिति। महामोहबन्धनकारणानि विदधतोऽपि केचित् चिलातिपुत्रदृढप्रहारिप्रभृतयो लघु श्रूयन्ते शिवपदगामितया, परं नैतेऽणुव्रतादिभञ्जकतया महामोहबन्धकाः, अणुव्रतादिभञ्जकानां तु न केवलो महामोहस्य बन्धः, किन्तु प्रेत्यापि सम्यक्त्वविरत्यादीनां दुर्लभत्वमेवेत्याहुः-'भूओ दुल्लहत्त'ति, यद्यपि मरुदेव्यादिवत् केचिज्जीवा अनादिस्थावरात् प्रथममायाता एव प्राप्नुयुः शिवपदानां साधनानि शिवं च, परं अणुव्रतादिभञ्जकानां तु पुनर्मूकप्रतिबोधितादिवद्भूयो धर्मस्यैव प्राप्तेर्दुर्लभताऽस्ति, ततो योग्यमुक्तं भङ्गे भूयो दुर्लभत्वमिति। एतेन 'जायाए' इत्यादिना 'दुल्लहत्त'मित्यन्त्येन ग्रन्थेनाणुव्रतानां ग्रहणाय योग्या भूमिः सृष्टा। अथ कथं तान्यनुव्रतानि ग्राह्याणीत्याहुः-'एव'मित्यादि, पृथक् प्रकरणमिदं, तेन एवमित्युक्त्वाऽऽरब्धं, सम्बन्धश्चास्यैवमित्यव्ययस्य प्रतिपद्येतेत्यनेन, न तु पूर्वग्रन्थेन, पूर्वाधिकारस्य स्वायत्तत्वात्। एवमित्यादिकस्य समग्रस्य वाक्यस्य तु 'थूलगपाणाइवाये'त्यादिना 'इच्चाई'त्यन्तेन सम्बन्धः। किञ्च-वाक्यं चेदं प्रतिपत्स्यमानेष्वणुव्रतेषु शक्तेरगूहननिमनतिक्रमणं यथा भवति तथा यथाशक्ति स्वीकार इत्यादेर्दर्शनेन विधिमार्गस्य दर्शनाय। तथाच यदि स्यात् वीर्यस्य प्रकर्षस्तदा तु सर्वविरतिर्याऽष्टादशभ्यः पापस्थानेभ्यो विरमणविवेकत्यागरूपा सैव प्रतिपत्तव्या, तस्या एव मोक्षसाधनस्य मुख्यमार्गत्वात्, परं गृहदारार्थविषयादीनामासक्तिर्गता न भवेत्, ततश्च भवेदशक्तिर्गृहादीनां त्यागे, तदैव प्रतिपत्तव्यैषा। तत्रापि सर्वदा यथाशक्ति कार्यैव वृद्धिर्विरतेः। ततो युक्तं विजयादीनां सर्वथा ब्रह्मचरणं, जिनदासादीनां चतुष्पदपरिग्रहत्यागो योग्य एवेति। एवं च

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

ये निरभिष्वङ्गस्य तु यतिधर्मः श्रेयानिति द्रव्यस्तवे निरभिष्वङ्गत्वेन यतिधर्ममनाश्रितानामावश्यकप्रवृत्तेर्दर्शनाय कथितस्य प्रकरणस्य तथा 'वित्तीवोच्छेयंमि ये' त्यादिकस्य द्रव्यस्तवमात्रस्य प्राधान्यं कृत्वा शेषव्यापाराणां निरपेक्षत्वं करणीयमेतदेव अर्थपुरुषार्थाद्धर्मपुरुषार्थस्य प्राधान्यमभिमन्वानैः कार्यमिति वावदूकानां समाधानायासर्वविरतेन भावस्तवार्थं करणीयस्यापि द्रव्यस्तवस्य धर्मत्वेन प्राधान्येऽपि अकालगार्हस्थ्यव्युच्छेदेनार्त्तापत्तेः सम्भवात् तन्निवारणार्थं वृत्तिक्रियामनुरुध्य द्रव्यस्तवः कार्य इति।

शुद्धमार्गदर्शनार्थमुक्तं तात्पर्ययुक्तं अविज्ञाय अर्थकामयोरावश्यकतां च दर्शयन्ति गृहस्थानां ते निरस्ताः। यतः निरभिष्वङ्गत्वं नायाति, आसक्तिरर्थादिषु अशक्तिश्च तत्त्यागे यावद्यस्य च भवति, स एव यावती शक्तिः स्वस्य स्यात्तां समालोच्य विद्यमानायाः स्वशक्तेरगूहनेनानतिक्रमेण चानुव्रतानि प्रतिपद्येतावश्यमिति च दर्शितं। अन्यच्च यथाशक्तीतिवचनेनानुव्रतानां सहभावस्यानियमो दर्शितः। यथाहि महाव्रतानामष्टादशानां शीलाङ्गसहस्राणां परस्परमविनाभावो, नात्र तथेति। अत एव निर्युक्तौ-'पण चउक्कं च तिगं दुगं च एवं च गिण्हइ वयाइं'ति, अनुव्रतानां ग्रहणेषु विकल्पा दर्शिताः, परमत्र १६८०९ व्रतग्रहणभङ्गाः तत्र पञ्चकस्य विकल्पो। गृहीतः, प्रथमतया स प्रायेण देशविरतानां पञ्चाणुव्रतान्यावश्यकानीति ज्ञापनार्थं। अन्यच्च 'अहवा वि उत्तरगुणे'त्तिवचनात् दिक्परिमाणादीनामुत्तरगुणत्वमाविष्कृतं। उच्यते पार्थक्येन 'पंचाणुवइयं सत्तसिक्खावइयं सम्मत्तमूलं गिहत्थधम्मं' तिव वृत्तिकारा अपि देशसर्वोत्तरगुणानभिग्रहतयैव व्याख्यान्ति। तथाच मूलव्याख्यापेक्षयाऽनुव्रतानां पञ्चानां पाश्चात्यव्याख्यापेक्षया तु द्वादशानामपि व्रतानां विकल्पेन ग्रहणं भवति। किञ्च-पञ्चानामनुव्रतानां यावज्जीवकतया ग्रहो भवतीति 'पंच अणुव्वयाइं जाव कहियाणी'त्युक्तं। ततश्च यत् किञ्चित्कालं यावत्तेषां ग्रहणे देशमूलोत्तरगुणानां च ग्रहणेऽपि नाभिमता देशविरतिमत्ता, अतो मौनैकादश्यादिव्रतदेवोद्देशिकपौषधादिव्रतविधायका अपि श्रीकृष्णादयः केवलसम्यग्दर्शनधरतया निर्दिष्टा आवश्यकवृत्त्यादिषु। तत्वतः पञ्चानामणुव्रतानां यावत्कथिकतया ग्रहणं देशविरतानामावश्यकं, परं पञ्चानां द्वादशानां च ग्रहणं श्रावकाणां वैकल्पिकमिति योग्यमुक्तं यथाशक्तीति। यथाशक्ति व्रतानां ग्रहणमप्युचितविधानेन, न तु यथाकथञ्चित्, यतः सर्वविरतिं प्रतिपित्सोर्निग्रन्थभावमभ्युपजिगमिषोरपि व्रतस्य प्रतिपत्तावादौ श्रीवीतरागाणां यथाविभवं

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

पूजनं साधूनां सत्कारकरणं च विधेयमस्ति। यत उक्तं श्रीपञ्चवस्तुप्रकरणे श्रीहरिभद्रसूरिभिः सर्वविरतिग्रहणविधौ-'अह सो करिज्ज पूअं जहविभवं वीयरागाण। साहूणं य उवउत्तो' त्ति, यदि सर्वग्रन्थत्यागमयीं सर्वविरतिं प्रतिपित्सुर्यथाविभवं वीतरागाणां पूजादि कुर्यात्तर्हि गृहदारार्थमग्नतया देशविरतिं प्रतिपित्सुना त्ववश्यमेव तद्वीतरागपूजादि कार्यमेव। विधिश्चायमत्रोचितः, न केवलं वीतरागसाधूनां वीतरागसाधवः क्षेत्राणीतिवचनात् भगवदर्हच्चैत्यमूर्तिसाधुसाध्वीरूपाणि सत्कार्याणि, किन्त्वन्यानि, यत आहुः धर्मबिन्दुकाराः-देवगुरुसाधर्मिकस्वजनदीनानाथादीनामुपचारार्हाणां यो यस्य योग्य उपचारः धूपपुष्पवस्त्रविलेपनासनदानादिगौरवात्मकः कार्यः स विधिरिति। किञ्च-श्रूयते प्रव्रजन्तो नृपादयो दीनानाथादीनां महादानं दत्त्वैव प्रव्रजन्ति, भगवतोऽर्हन्तः सर्वेऽपि यादृच्छिकं सांवत्सरिकं महादानं परःकोटीशतमानं दत्त्वैव प्रव्रजन्ति, ततोऽत्रोचितविधाने यथार्हदानादिकरणमप्यावश्यकमेव। एष हि अणुव्रतानां प्रतिपत्तेरवसरे उपचारार्हाणां उचित उपचारविधिः। व्रतानां विषयस्तूचितो विधिरयं-प्रथमं तावदणुव्रतानि ग्रहीतुमुद्यतेनात्मनो मनोवाक्काययोगानां व्रतोच्चारणविषये शोधनं कार्यं, ततश्च मनसाऽणुव्रतविषयं सुप्रणिधानं कार्यं. वचसा सद्गुणप्रशंसादि, कायेन च यथार्हं तद्वतामादरसन्मानादि कार्यमत्र, एवं च योगानां शुद्धिः कृता भवति। जाते चैतस्मिन् द्वये बाह्यानां शङ्खशब्दाकर्णनादीनां निमित्तानामान्तराणां चात्मोत्साहप्रतिपालनप्रतिदिनवर्धनसर्वविरत्यध्वानुसरणादीनां शुद्धिः व्रतोच्चारकाले पश्चाच्चावश्यं कार्या। एवं च कृत्वा यानि प्रतिपद्यन्तेऽणुव्रतानि तान्यपि लघूनि तथापि यथावत्पालितानि सर्वविरतिवदेवापवर्गसिद्धिं शीघ्रं समानयन्ति, परं तानि निरतिचाराणि शुद्धानि च प्रतिपाल्यानि भवन्ति। तथापालनं च स्तोकतराया अपि विरतेः पालना गुणकरी, भङ्गस्तु तस्या लघ्व्या अपि दारुण इत्युक्तप्रायं समालोच्याकाराणां राजाभियोगादीनां शुद्धिः कार्या, अर्थात् एते मम नाचरितुं योग्याः, परं कदाचित् तथाप्रसङ्गः स्यात्तदा व्रतभङ्गो मा भूदित्याकारान् करोति, न त्वाचरणबुद्ध्या, यद्वा तेषां आवश्यकत्वमवधार्यैतेषाकारशुद्धिः। यद्यप्येतासां शुद्धीनामिव दिशां शुद्धिरावश्यकी, परं पूर्वकाले श्रीजिनवराणां परेषां च समवसरणानि पूर्वोत्तरस्यां प्रायेणाप्यासन्निति पूर्वस्या उत्तरस्या वाऽभिमुखमवस्थानं व्रतं प्रतिपित्सूनामवश्यं भवति, लोकेऽपि च पूर्वस्या उत्तरस्याश्च पूज्यत्वमाश्रितं, ततो दिशः शुद्धौ स्थिरतया पूर्वस्या उत्तरस्याश्चेति द्वयोर्दिशोर्ग्रहणं, परं यदा पुर-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.   Jun Gun Aaradhak Trust

नगरादीनामभ्यन्तरे बहिर्वा जिनचैत्यानि अन्यो वा कोऽपि पूज्यवर्गो भवेदासीनस्तदा तां दिशमाश्रित्य सर्वेषां धर्मानुष्ठानानां विधेयत्वमस्ति, क्वचिदतस्तासां चरद्दिक्त्वेनापि व्यवहारो, विशेषावश्यकादिष्वपि 'जाए जिण- चेइयाइं वे'त्यादि दिशमधिकृत्य, क्षेत्रमधिकृत्य 'जिणहरे वे'त्युक्तं, ततो यथार्हमणुव्रतप्रतिपित्सुभिरवश्यं प्रशस्ता दिशोऽप्याश्रयितव्या इति। तत्र दिक्शुद्धिरप्युचितविधितयैवावधार्येति। 'विहिबहुमाणी धण्णा विहिपक्खाराहगा सया धण्णा। जम्हा विहिअप्पओसो न होइ दूरभव्वऽभव्वाणं ॥१॥ ति पञ्चाशकवचनं, 'जह भोयणमविहिकयमित्यादि- प्रकरणान्तरगतं च वचनमनुस्मरतां भव्यानामुचितविधानेनैवानुव्रतानां प्रतिपत्तिः कर्त्तव्येत्येवं विधाने न कदाचनापि भाविन्युपेक्षेति। एवमात्मनः शक्तिमनतिक्रम्य तामनिगूह्य च यथोचितविधानेनानुव्रतानां प्रतिपत्ति- र्विधेयतया याऽभिहिता सा भावसारमेव कार्या, यतो हि जीवक्षेत्रे उप्तं धर्मबीजं यत्फलमर्पयति तद् भावानुसारेणैव क्रियायाः शुभाभ्याससंस्कारादिद्वाराऽऽवश्यकत्वेपि धर्मस्य फलं प्राप्यते। यतः सर्वमप्यनुष्ठानं तीर्थस्य प्रवृत्त्यादौ जीवानां धर्मस्य प्राप्त्यादौ चात्यन्तमुपयोग्यपि सत् इच्छाशास्त्रयोगयुग्मपर्यन्तमनुधावति, परं भावस्तु तत्र सर्वत्र प्रवृत्त्यादौ व्याप्यापि सामर्थ्ययोगमनुरुणद्धि। किञ्च-श्रूयते भगवतो नेमिनाथस्य श्रीकृष्णवासुदेवप्रेरितेन पालकेन पूर्वमेव प्रातर्वन्दनं कृतं, परं तत्र भावशून्यत्वादश्वप्राप्तिरूपं लौकिकं फल- मपि नाप्तं, शाम्बेन भावतो गृहेऽवस्थायापि कृतस्य वन्दनस्य फलं लौकिकमश्वरूपं प्राप्तं, भगवता च तस्यैव वन्दनमुपबृंहितं। किञ्च-'उक्कोसं दव्वथयं आराहिय जाइ अच्चुयं सड्ढो। भावथएणं पावइ अंतमुहुत्तेण निव्वाण' ॥१॥ मितिगाथयाऽपि भावस्यैव सारतमत्वमाख्यातं, 'इक्को वि नमुक्कारो जिणवरवसहस्स वद्धमाणस्स। संसारसागराओ तारेइ नरं व नारिं वा' ॥१॥ इत्यपि सिद्धस्तवोक्तं माहात्म्यं भावस्यैव सारतमत्वमभिव्यनक्ति। किंचरम्य सम्यग्दर्शनात् शैलेशीमपवर्गं च यावत् या याऽऽत्मगुणानामाप्तयस्ताः सर्वा अपि तथाविधभावप्रभवा एव। किञ्च-वैचित्र्याद्भावस्य सर्वज्ञानाभव्यप्राप्यः सिद्धेर्योग्यत्वमापादयन् सामर्थ्ययोगस्य पर्यन्तः शास्त्रकृद्भिर्योऽ- भिमतः सोऽपि भावसारतापक्षमेव पोषयति, ततो युक्तमुक्तं 'भावसार'मिति। यच्चात्रात्यन्तमिति भावसार- स्यापि विशेषणं तत् अणुव्रतानां दीर्घविचारपूर्वकं ग्रहणं ज्ञापयति। अत एव सर्वविरतेः प्रतिपत्तिकालः समय- मात्रमभिप्रेतः, परं देशविरतेस्त्वान्तर्मौहूर्त्तिक एव कालो व्याख्यातः। युक्तिश्चात्र सर्वविरतानां सर्वथा निरभिष्व-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

ङ्गत्वं, तेन च समग्रसावद्यत्यागः, स च न तथाविधं विचारमपेक्षते, यादृशो गृहस्थानां परिणामतो निरभिष्व-
ङ्गाणां हेतुस्वरूपाभ्यां साभिष्वङ्गाणां त्यागो निरभिष्वङ्गेतरद्वयमाश्रित्य तस्य प्रवृत्तत्वात्। अत उक्तमणुव्रतप्रति-
पत्त्यधिकारे 'अत्यन्तं भावसार'मिति। अत्र 'पडिवज्जेज्ज'ति यदुक्तं, तत् प्रतिपत्त्यर्हाणां विधाय प्रतिपत्तिमेव
ग्रहणं कार्यमणुव्रतानामिति सूचनाय। यथा हि शास्त्रेषु दानार्थस्य समानत्वेऽपि सामान्येन दीनानाथकार्पटिकानां
दानावसरे 'दलेमाणे' इत्याद्युच्यते, परं प्रतिपत्तेरर्हेभ्यो यदा सत्कारपूर्वकं सभक्तिकं दानं दातव्यं भवति, तदा
'पडिलाभेमाणे' इत्यादयः शब्दाः प्रयुज्यन्ते। अत एव च श्रीभगवत्यां यदसंयतेभ्यो दाने एकान्तपापं फलमुक्तं
तत् सङ्गच्छते। तत्र प्रासुकादिविशेषणं यस्मात् संयतानामुचितं दाने तदुक्तं, तथा 'पडिलाभेमाणे' इत्यादि चोक्तं,
तथा च नानुकम्पादिदानानां व्युच्छेदप्रसङ्ग एकान्तपापानुबन्धिता वा, ततश्च भगवद्भिरर्हद्भिः क्षायिकादिसम्य-
क्त्वलभ्यजिननामकर्मण उदयात् यत् प्रवर्तितं सांवत्सरिकं दानं तस्य शासनप्रभावकताऽनुकम्पाहेतुता च न
विरुध्यते इति। आगमेष्वपि च परिव्रज्याप्रतिपत्त्यादिषु 'पडिवज्जइ'त्ति 'पडिवज्जिऊणे'त्याद्येवोच्यते। किञ्चात्र
पञ्चानामणुव्रतानां द्वादशानां वा व्रतानामुद्देशाभावात् 'तंजहे'ति, तद्यथेत्यर्थकमखण्डमव्ययमन्यत्र प्रोक्तक्रमोप-
दर्शकतया पठ्यमानमप्यत्र तद्यथेत्यखण्डमव्ययं प्रतिपत्तिरीतेः प्रदर्शनार्थमवसेयं, तथाचाणुव्रतानां वक्ष्यमाणरीत्या प्रति-
पत्तिः कार्या, तथा च स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनां यथाक्रमत्वं ज्ञापितं। अत एव पञ्चानामणुव्रतानां द्वाद-
शानां व्रतानां वा भङ्गकसङ्ख्यायां न क्रमोत्क्रमजनिता भङ्गाः, प्रथमादित्वं चैवमेव स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनां
तत एव साधितं मन्तव्यं। किञ्च-'थूलगपाणाइवायवेरमण'मित्यत्र स्थूलानां त्रसानां प्राणातिपाताद्विरमणे सत्यपि
यत् कप्रत्ययं समानीय स्थूलकमित्युच्यते, तत् स्थूलप्राणातिपातविरमणस्याप्यल्पार्थत्वबोधनाय, यतस्त्रसानां
वधाद्विरमणमपि सङ्कल्पादिजनितात् कृतं, नारम्भादिजनितात्, न च त्रिविधत्रिविधादिभिर्भङ्गैरपि, किन्तु
द्विविधत्रिविधादिना तद्विरमणं विधायानुमतिस्तु नैव प्रत्याख्याता, न च तद्विरमणमिष्टं गृहस्थावासान्मतमिति
स्वल्पार्थे कप्रत्ययः समानीतः। किञ्च-स्थूलप्राणिनोऽत्र स्थूलप्राणशब्देन वाच्याः, यतः न प्राणिनां तारतम्येन
हिंसकानामघस्य तारतम्यं, न च प्राणानां सङ्ख्यायास्तारतम्येनापि, किन्तु प्राणानां माहात्म्यानुसारेणैव पापानां
तारतम्यं, तत एव नान्नभोजननिवृत्तिमाधाय मांसभोजनकरणमुचितं, न च ऋषीणामाबाधामुपेक्ष्य समस्तस्यापि

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

जगत आबाधायाः परिहरणं लाभायेति। तत्राल्पत्वं सङ्कल्पादिजस्य वधस्य करणात् विरमणस्याल्पत्वं, त्रिविधत्रिविधत्वेनाकरणात्। अत एवात्र सर्वस्मात् प्राणातिपाताद्विरमणमिति विग्रहसमासः, किन्तु सर्वत्राल्पत्वस्य विवक्षणात् स्थूलकप्राणातिपातविरमणमिति समस्तनिर्देशः। ननु श्रमणोपासकानां केषाञ्चिदेकादशीप्रतिमां प्रतिपन्नानां प्राणातिपातात् त्रिविधत्रिविधेनापि विरतिर्भवतीति निर्युक्तिकारादिवचनात् किं तादृशानां तेषां सर्वस्मात् प्राणातिपाताद्विरमणं भवतीति ? चेत्। सत्यं, निर्युक्तिकारादिवचनात् तेषां तादृशानां केषाञ्चिद्भवतु त्रिविधत्रिविधेन प्राणातिपातान्निवृत्तिः, परं सर्वस्मात् प्राणातिपाताद्विरमणस्य प्रत्याख्यानं तु अगारान्निष्क्रम्यानगारितां प्रतिपन्नानामेव भवति, देशविरतिर्हि अप्रत्याख्यानकषायक्षयोपशमजन्या, सर्वविरतिस्तु प्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमादिजन्या। अत एव समुत्पन्नकेवला असम्भाव्यमानपापबन्धा अपि न प्रतिपन्नाश्चेत् सर्वविरतिं प्राग् पश्चादपि प्रतिपद्यन्ते चिरायुष्का. स्वलिङ्गसिद्धा एव भवन्तीति। तथाच सावद्यप्रत्याख्यानाय करोमि भदन्त ! सामायिकमित्यादेरुच्चारणाभावेऽपि करणं, गृह्यादिलिङ्गत्यागेन स्वलिङ्गस्य स्वीकरणं न रागद्वेषस्वरूपं, न वा रागद्वेषयोः कार्यं तत्, निरभिष्वङ्गरूपत्वात्। एवमेव यावज्जीवं देवगुरुधर्मेषु दृढ आन्तरः प्रतिबन्धो न कषायरूपस्तेन तस्य यावज्जीवमवस्थानेऽपि नानन्तानुबन्धित्वमिति। अन्यथा हि वीतरागाणां सर्वज्ञानां मोक्षमार्गस्योपदेशोऽन्येषां तत्स्वीकारणं नैव युक्तं स्यात्, न च तीर्थस्थापनादि स्यात्, तत्त्वतो विषयसुखसाधनानामेव रागद्वेषमोहकार्यत्वमिति ध्येयमिति। ननु श्रमणोपासकाः स्वशक्तिमनतिक्रम्यानिगूह्य च यथाशक्तीतिवचनानुसारेण प्रतिपद्येरन् अणुव्रतानि, परं प्रतिपत्तिशब्देन तेषामणुव्रतानां प्रतिपत्तिस्तु गुरोः समीप एव कर्तव्या। कथ्यते च-'गुरुमूले सुयधम्मो पडिवज्जेज्जा इत्तरं इयरं वे'ति, परं गुरवः कथं तेषां तानि तथाविधतया प्रत्याख्यापयन्ति ? यतो गुरवो हि त्रिविधत्रिविधेन प्राणातिपातादिभ्यो निवृत्ताः, तथानिवृत्तानां च तेषां प्राणवधादीनामनुमतेः स्पष्टतयाऽस्ति निषेधः, अनुमतिश्च सहवासानिषेधप्रशंसेति त्रिविधतया गीयते, तथा मुत्कलव्यानुमतिं श्रावकाणां प्रत्याख्यापयितॄणां गुरूणां कथं नानुमतिदोषदुष्टत्वमिति ? चेत्। सत्यं, परं गुरूणामेष एव धर्मो यदुत-प्राक् सर्वपापस्थानेभ्यस्त्रिविधत्रिविधनिवृत्तिरूपां सर्वविरतिमेव देशयन्ति, परं श्रोतारो यदि तां प्रतिपत्तुमसहा अनुद्यताश्च, तर्हि ते श्रोतारः सर्वथा पापस्थाननिवृत्तिरहिता मा भूवन्निति देशविरतिं पश्चा-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

स्कथयन्ति, तथा च गृहिपुत्रमोक्षज्ञातेन त्रिविधादिना पापस्थानान्यमुंचतां श्रावकाणां द्विविधत्रिविधादिनापि प्रत्याख्यापयन्तीति। साधूनां तथा प्रत्याख्यापयतां तथाविधं प्रवृत्तत्वात् न कणिकापि दोषस्य। यद्यप्यणुव्रतानां प्रतिपत्तिर्द्विविधत्रिविधादिना श्रावकाणां भवति, परं मिथ्यात्वस्य तु त्रिविधत्रिविधेनापि भवति प्रत्याख्यानं, परं तत् प्रत्याख्यानं मिथ्यात्विसहवासनिषेधादिना न भवति, नगरादिनिवासिनां नृपादीनां मिथ्यादृक्त्वस्याभावस्य नियमाभावात्। अत एव सम्यक्त्वे राजाभियोगाद्या आकाराः षडभिधीयन्ते, परं श्रद्धारूपस्य सम्यक्त्वस्य स्वीकाराद्विपरीतश्रद्धारूपं मिथ्यात्वं विवक्ष्य तस्य त्रिविधत्रिविधेनापि स्यादेव प्रत्याख्यानं, राजाभियोगाद्युक्ताकारा 'नो मे कप्पइ अज्जप्पभिई अन्नउत्थिये'त्यादिरूपतया स्वीकृतस्य तथाविधश्रद्धापूर्वकस्यान्यतीर्थीयदानादिक्रियानिषेधरूपस्य सम्यक्त्वस्य। अत एव राजाभियोगाद्याकारप्रसङ्गे तथाक्रियाविषया एव दृष्टान्ता आवश्यकवृत्त्यादिषु कथ्यन्ते इति। ननु 'मूलं द्वारं प्रतिष्ठान-माधारो भाजनं निधिः। द्विषट्कस्यास्य धर्मस्य, सम्यक्त्वमिदमुच्यते।' ॥१॥ इति वचनात् 'सम्मत्तमूलं पंचाणुव्वइय'मित्यादिवचनाच्च श्रमणोपासकैरादौ सम्यक्त्वमेव स्वीकार्यं भवति, अत्र तु कथं तत्प्रतिपत्तिर्नोक्तेति ?। प्रथमेन पापप्रतिघातगुणबीजाधानसूत्रेणैव सम्यक्त्वस्यार्थतो महता प्रबन्धेनोक्तत्वादत्र नोक्तमिति, परं सम्यक्त्वस्य स्वीकारोऽणुव्रतानामादावावश्यक एव। अत एवोच्यते-'इत्थ उ समणोवासगधम्मे' इत्यत्रात्रशब्देनार्हतधर्मे इत्येव कथ्यते, युक्तमेव च तत्, यतः स्थूलजीववधाद्विरतिं कुर्वद्भिरवश्यं पृथ्व्यादीनां सूक्ष्माणां जीवतया स्वीकारः कार्यः, स च जैनशासनश्रद्धानरूपे सम्यक्त्व एव, अत एवोच्यते 'सत्येव सम्यक्त्वे न्याय्यमणुव्रतादीनां ग्रहण'मिति। प्राणातिपातेत्यत्र अतिपातशब्देन एतन्तेन ज्ञाप्यते इदं यदुत-हिंस्यैर्यद्यपि तथाविधमायुष्कमसातं च प्राकृतं यस्योदयेन तथाविधमसातं स आसाद्य वियोज्यते प्राणेभ्यः, परं हिंसकानां तत्प्राणात्यये यत् प्रेरणं निमित्तभावः सङ्क्लेशश्च तेषां वर्जनीयतास्ति, ततो जायमानस्य प्राणवियोगस्य व्यापारणमतिपातनं तस्य प्रचुरपापबन्धहेतुत्वाद्वर्जनमत्र। श्रीतत्त्वार्थादावपि 'प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपण'मित्युक्त्वा णिजंत एव प्रयोग उपन्यस्तः। तथा च हिंस्यानां तथाविधकर्मोदयादेव जायते हिंसनं, तत्र के वयमित्यधार्मिकाणां प्रलापो न श्रोतुमपि योग्य इति। ननु प्रतिपन्नाणुव्रतानां मांसभक्षणं कल्पते न वा, यतो मांसार्थं प्राणिनां वधं त्वन्ये कुर्वन्ति, न च मांसे मृतानां जीवानां अंशोऽपि विद्यते, निरंशतया तदाश्रितानां ॥२५॥

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.
Jun Gun Aaradhak Trust

प्रेत्य गतेर्जातत्वात्, दृष्टे श्रुते सङ्कल्पिते च मांसोत्पादने दोषो भवतु, परमदृष्टादिविशिष्टस्य तस्य भक्षणं कथं दुष्टमिति? चेत्। शृणु, प्राक्तावत् नरकस्यावन्ध्यं कारणं मांसभक्षणं, यतः श्रीऔपपातिकश्रीस्थानाङ्गभगवत्यादिषु नारकायुर्बन्धकारकेषु चतुर्षु कारणेषु 'कुणिमाहारेणं'ति वचनेन स्पष्टतया मांसस्य यादृशतादृशस्यापि नारकायुष्कहेतुतया निर्दिष्टं। किञ्च-सर्वविरत्यादिप्रतिपत्तेरसहिष्णोर्यावत् सम्यक्त्वमप्यनङ्गीकुर्वतामपि जनानां मांसभक्षणादेरवश्यपरिहारो देशनीयतयोक्तः। किञ्चाकृतादिविशेषणस्यापि परिभोगे तदुत्थदोषस्यापातः, अत एवाकृतादिविशिष्टस्याप्याधाकर्मणो भोगे साधूनामष्टकर्मबन्धादिदोषः स्पष्टतया शास्त्रे उक्तः, तस्मात् अप्रतिपन्नसम्यक्त्वाद्भिरपि नरकभीरुभिर्वर्ज्यं चेन्मांसं, तर्हि प्रतिपन्नानुव्रतानां तु स्वप्नान्तरेऽपि तद्भक्षणस्य स्यादयोग्यत्वमिति। आद्यत्वं च स्थूलप्राणातिपातविरमणस्य महाव्रतेषु सर्वस्मात् प्राणातिपाताद्विरमणस्याद्यत्वात्, तस्य तत्राद्यत्वं पृथ्व्यादिषड्जीवनिकायानामर्हद्भिरेव तद्वयार्थं प्ररूपणात्, तत्त्वतः षट्कायश्रद्धानस्यैव जैनमतस्वरूपत्वात्, 'अहिंसालक्खणसे'ति वचनाद्धर्मस्यैवार्हतस्याहिंसालक्षणत्वात्। अत एव 'अहिंसैषा मता मुख्या, स्वर्गमोक्षप्रसाधनी। एतत्संरक्षणार्थं च, न्याय्यं सत्यादिपालन ॥१॥ मि' त्युक्त्वा सत्यादीनामहिंसारक्षणसाधनत्वमुक्तं। अत एव च धर्मपरीक्षात्रिकोट्यां कषच्छेदतापा जीवदयाविषयतयैव मुख्यत्वेन गदिताः गदिता च धर्मभेदेषु 'अहिंसा संजमो तवो' इत्यत्राद्यतया सैवेति योग्यमेवास्याद्यत्वं, न चात्र क्रमो विवक्षामात्राधीन इति तु प्रागुक्तमेवेति, प्राणातिपातविरमणस्य प्राधान्यादेवेर्यासमित्यादयोऽष्टौ प्रवचनमातृतयाभिधीयन्ते, तास्वेव सकलं प्रवचनं मातं, प्रवचनस्य समग्रस्य जननात् परिपालनाच्छोधनाच्चैषां गीयते ईर्यासमित्यादीनां प्रवचनमातृता, वधविरमणध्येयप्रधानाश्चैता अष्टावपीति स्पष्टं। वधविरमणस्य प्राधान्यादेव तद्विषयकश्रुतस्य प्रामाण्यं प्रचुरं, तद्रक्षणायैव केवलदृष्ट्याऽशुद्धस्यापि पिण्डस्य शुद्धत्वोक्तिः केवलिनोऽपि। किञ्च-अयोगिनं यावद् द्रव्यप्राणातिपातविचारः सयोगिनो यावत् सावद्यता च वधस्य शास्त्रेषु प्रतिपादिता, प्रवचने प्राधान्यं प्राणातिपातविरमणस्य, उच्यते चास्य प्राणातिपातविरमणस्य प्राधान्यादेव 'पिंडं असोहयंतो अचरित्ती एत्थ नत्थि संदेहो'त्ति। किञ्च-साध्वाचारनिरूपणचणे श्रीआचाराङ्गे प्रथममध्येयतया शस्त्रपरिज्ञाध्ययनमाविष्कृतं श्रीमद्भिर्गणधरैः, श्रीमद्भिः शय्यंभवसूरिभिरपि श्रीदशवैकालिके प्राणातिपातविरमणस्य प्राधान्यमाश्रित्यैवाद्याध्ययनं द्रुमपुष्पिकाख्यमाख्यातं। किञ्च-प्राक्काले श्रीआ-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

चाराङ्गाद्यध्ययनस्याधुना श्रीदशवैकालिकश्रुतगतषड्जीवनिकायस्य चाध्ययनानन्तरं षड्जीवनिकायवधकर्मबन्ध-श्रद्धात्रधपरिहारतत्परीक्षादिसद्भाव एव साधुसाध्वीनामुपस्थापनादि जायते, एवं च सति श्रीजैनशासने प्राणातिपातविरमणस्यासाधारण्येन प्राधान्यमस्ति, तत्र को विवदितुं शक्नोति? प्राधान्ये च तस्यादावुपन्यासो युक्तियुक्त एवेति। श्रीजैने शासने यद्यपि सर्वेऽपि हिंसादय आश्रवाः कर्मागमकारणभूताशुभयोगनिरोधायैव प्रतिपादिताः, परं पृथक् पृथक् तेषामवान्तरकारणान्यपि सन्ति। यथा प्रथमव्रते हिंस्यादीनां रक्षणं प्रधानतया वैरानुबन्धाद्याश्च गौणतया, तथा द्वितीयस्मिन्नपि कर्मागमकारणाशुभयोगनिरोधवत् मृषा वादयितुर्यत् जिह्वाछेदा-दयोऽनर्था नृपादिभ्यो भवन्ति तद्वारणं मुख्यतयाऽस्ति, अत एवाणुव्रतस्यास्योच्चारणे स्थूलस्य मृषावादस्य लक्षणमेतदेवोच्यते-यो जिह्वाछेदादिकरो मृषावादस्तं द्वितीयेऽणुव्रते प्रत्याख्याति श्रमणोपासक इति। अत्रेदमवधेयं यदुत-यथा वधविरतौ जगद्वर्तिनां सर्वेषामनुमतं रक्षणं तद्विषयकाशुभकर्मागमनिरोधाय वधस्य निषेधद्वारा रक्षणमभिमतं, न च जीवनेच्छायामसंयतानामसंयमविषयाऽनुमोदनीयताऽऽसज्यते, ईर्यासमित्यादीनां तद्रक्षण-प्रधानानां प्रवचनमातॄणां पापसाधनापत्तेः। तथा द्वितीये त्वणुव्रते स्पष्टमेव मृषा वदतामसंयतानां जिह्वाछेदादि-दण्डविषयताया वारणमेव फलं, तथा चासंयतानामपि जिह्वाछेदाद्यनर्थो मा भूदितिकृत्वैव स्थूलमृषावादा-द्विरमणं तदनर्थहेतुतामाविर्भाव्यैव कार्यते, स्थूलमृषावादाद्विरमणं यथा पापागमनिरोधवत् जिह्वाच्छेदाद्यनर्थहेतुतया वार्यते तथा स्थूलप्राणविषयतया स्थूलप्राणातिपातविरमणवत् मृषावादोऽचित्तद्विपदचतुष्पदविषयतया निवार्यते इति, अपदविषयमृषावादोपलक्षणतया द्विपदचतुष्पदकन्यागोभूमीनां द्विपदचतुष्पदानां मृषावादो यो जिह्वाच्छेदादि-राजदण्डकारणीभूतः स प्रत्याख्यायते, एवं प्राचीन मृषावादत्रयमवसेयं, शेषद्वयविचारस्त्वेवं-यद्यपि न्यासापहारो यो मृषावादे स्थूले प्रत्याख्यायमाने प्रत्याख्यायते, स स्थूलदृष्ट्या न्यासस्य परार्पितस्य सौवर्णिकादेरपलपनात् स्तेयरूपतामेवानुधावति, अस्ति च तत्र फलरूपता स्तेयस्य, परं तत्रेदमवधेयं यदुत-आदौ तावत् यः कश्चिन्न्या-समर्पयितुमिच्छति स तावत्तत्र नगरादौ यस्मै न्यासमर्पयितुमिच्छति तस्य प्रामाण्यं यथायोग्यमवश्यमन्वेषयति, अन्वेषयंश्च यथायोग्यं पृच्छति जनान् यथाऽमुकः कीदृशः सत्यवाक् प्रामाणिकश्चेति, तत्र च यदा जनेभ्यः स न्यासार्पकः समाकर्णयति यत् त्वया पृच्छ्यमानः स श्रेष्ठ्यादिः प्राणान्तेऽपि नासत्यं वक्ति, न चापद्गतोऽपि

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

मृषा वक्तुमेव जानाति, न च कपर्दिकामात्रायापि परद्रव्याय स्पृहयति, न च कपर्दिकात आरभ्य यावत् कोट्यवधिसौवर्णिकेभ्यः स्पृहा तस्यास्ति, येनाप्रामाणिकत्वं स्यात् इत्यादि, तस्य श्रेष्ठ्यादेः सत्यवक्तृत्वादि सत्यप्रतिज्ञत्वादि च श्रुत्वैव तस्मै स्वप्राणाधिकमपि न्यासं समर्पयति, समर्पयंश्चापि वारं वारं वक्ति च यथा-श्रेष्ठिन् यदाऽहं मार्गयाम्येनं न्यासं तदा निर्विलम्बं मह्यं समर्पणीयोऽयमिति तदा। प्राक्तु तावत् स श्रेष्ठ्या-दिस्तस्य न्यासस्य ग्रहणविषये विधत्ते एव निषेधं, पश्चान्न्यासार्पको घनं लगित्वा विज्ञप्तिपारम्पर्यं चाहत्य तं तत्स्वीकारं वचसा स्वीकारयति पश्चादर्पयति तं न्यासं, एकं तावदेवमादौ, द्वितीयं पश्चादागतश्च देशान्तरात्तं श्रेष्ठ्यादिकमन्विष्य तत्सर्वं न्यासार्पणादिकं स्मारयति, अत्र च न्यासापहर्ता अपलपति तत्सर्वं पूर्वव्यतिकरं तं विगोप्यैव शक्यो न्यासापहारः कर्तुं, ततोऽपलापपूर्वकत्वादपलापप्रधानत्वात् सत्यप्रतिज्ञापूर्वकव्यवहारस्य विलोपा-च्चैव भवति न्यासापहार इतिवचनप्राधान्येन न्यासापहारस्य मृषावादता। किञ्च–न्यासार्पणं स्वीकृत्य तं पश्चादर्पयितुमशक्तस्य न तथाविधो नृपादेर्निग्रहो जनेऽविश्वसनीयता च भवति, यथाऽपलपितुस्तस्मात्तस्य, समावेशोऽत्रेति। कूटसाक्ष्यं च यद्यप्यपदद्विपदचतुष्पदभूमिकन्यागवादिविषयमेव भवति, परं तत्र स्वयं निःस्पृहत्वं दर्शयितुं शक्यं। किञ्च–नृपकुलादौ स्वार्थं गवादिविषयेऽलीकवादिनः कथञ्चित् निर्धनत्वादिकारणैः क्षम्यताऽपि भवति, परं कूटसाक्ष्यं कृतवतस्तु नरस्य प्रामाणिकत्वमेव समूलनाशं नश्यति। राजकुले च यादृशो गोभूम्या-दिविषये स्वार्थमलीकं वदन्नाप्नोति ततोऽनेकगुणं दण्डं प्राप्नोति जने च धिक्कारपात्रं जायते। किञ्च–साक्षित्वमेव तावत् तद्दातारं सत्यवादप्रतिज्ञापूर्वकमेव कार्यते इति कूटसाक्षिको जनः प्रतिज्ञालोपकत्वेनान्यानृतवादिभ्यो दण्डमासादयति। अन्यच्चानार्यवेदानामुत्पत्तिः प्रचारादि च वसुराजस्य कूटसाक्ष्यमूलमेव जातमस्ति, तद्विदन् को नरः कूटसाक्ष्यं गवालीकादिभ्योऽनर्थकरमिति न गणयेत्?। ततश्चास्य पृथगुपन्यासो योग्य एवेति। यथा कन्यादिविषयमलीकं वदतां निग्रहं नृपादयो जिह्वाछेदादिद्वारा दण्डयित्वा कुर्वन्ति, तथैव स्वयं तद्विषयं मृषावादमवदन्नपि परेभ्यस्तत्कन्यादिविषये तथा मृषाद्युक्तौ मतिं दद्यात्, स यद्यपि वृद्धैर्मृषा वादयामीति कारा-पणस्यैव दोषवत्तयोक्तः, परं राज्यव्यवहारे यथा कन्यादिविषयं महानर्थकरं मृषावादं वदतां दण्डयता तथैव कन्यादिविषयं तथाविधं मृषावादं वादयतामपरेषामपि दण्डोऽस्ति। श्रूयते च तथाविधं वादयतामपि नृपाद्यैः

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

कृतो दण्डः, ततस्तथाविधजिह्वाछेदादिकारणत्वादेव तथाविधमृषावादवक्तुस्तथाविधमृषावदनोपदेशदातुरपि दुष्टताऽभिमता, तत एव तथाविधमृषावादवदनोपदेशदानमपि स्थूलमृषावादतामानीतं अतिचारताख्यानेन प्रत्याख्यापितं चेति। कूटलेखस्य करणं च यद्यपि न साक्षात् वचनरूपं, न च साक्षान्मृषावादरूपं, परं वचनरूप एव व्यवहारो दानादानादिमूलं कालान्तरेऽपि तस्य व्यवहारस्य नियतत्वार्थमविसंवादित्वार्थमपरावर्तमानतया स्थापनार्थं प्राक्तनवचनव्यवहारस्य जगति लेखक्रियायाः करणो व्यवहार इति कूटलेखक्रियायाः क्रियारूपत्वेऽपि मृषावादस्ततो दण्डोऽपि मृषा वक्तुरिव कूटलेखकारकस्य जिह्वाहस्तादिच्छेदादिरूपो भवति, ततस्तस्य मृषावादविरमणस्यातिचारता प्रत्याख्येयता चेति। यद्यपि कूटलेखस्य करणं परस्य गवादीनामपहारायैव स्यात्, स्याच्च तस्मात्तस्यादत्तादानरूपता, परं लेखस्य तत्त्वमेव तद् यदुत–वचनविन्यासस्य स्थैर्यार्थं लिपीकरणमिति, वचनविन्यासस्य विपर्ययरूपेण विन्यासात्तस्य कूटलेखकरणस्यापि मृषावादाणुव्रत एवातिचारता प्रत्याख्येयता च। अत्र च यथाऽऽद्याणुव्रते वधबन्धादयो न स्थूलप्राणातिपातरूपास्तथापि वधबन्धादिभ्य एव परेषां प्राणानामपरोपो भवति द्विपदादीनामिति, ते वधबन्धाद्या अतिचारतया तत्रोक्ताः, तथाऽत्रापि स्थूलमृषावादविरमणे सहसाऽभ्याख्यानरहोऽभ्याख्यानस्वदारमन्त्रभेदा अपि स्थूलस्यैव मृषावादस्य हेतुतामाश्रयेयुरिति सहसाऽभ्याख्यानादीनामप्याख्याताऽतिचारतेति। यथाऽऽद्याणुव्रते हिंस्यानां तदतिपातस्य तद्विरमणस्य च द्वीन्द्रियादित्रसविषयत्वात् सङ्कल्पादिरूपत्वाद् द्विविधत्रिविधादिभङ्गैरुपेतत्वात् स्थूलता, द्वितीये च तस्मिन् राजदण्डनायकपुरश्रेष्ठ्यादिजनाधीशनिर्वर्तितस्य जिह्वाछेदादिरूपस्य दण्डस्य योग्यो यो मृषावादो गोभूम्यादिविषयस्तस्य तथादण्डकारणत्वेन स्थूलत्वं, तथा तृतीयेऽस्मिन् विषयदण्डादीनपेक्ष्यापि पौरजनपदादिषु चौरंकारकरं यत्तत् स्थूलमदत्तादानं गण्यते, तद्विषयमेव चात्र प्रत्याख्यानं क्रियमाणं तृतीयं स्थूलादत्तादानविरमणमिति गण्यते। अत एवात्र स्तेनाहृतादयोऽतिचाराः, यतो लोके ये स्तेनतया ज्ञाता जातास्तैरानीतं योग्येन महताऽल्पेन वाऽपि मूल्येन गृह्णतोऽतिचारो गण्यते, स्तेनातिरिक्तेभ्योऽल्पमूल्यादिना ग्रहणेऽपि वस्तूनां नातिचारता, राजादयोऽपि मूल्यादेरल्पत्वादिविचाराद्विशेषेण कैः कीदृशैश्चानीतं गृहीतमेतेनेति न्यायावसरे विचारयन्ति, तदनुसारेणैव च दण्डं निर्वर्तयन्ति, ततश्च क्वचिन् महति मलिम्लुचि अल्पव्यवहारकारकोऽपि

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

तेन सह महता दण्डेन दण्ड्यते, क्वचिच्च कादाचित्केऽल्पे चौरे महार्घमपि गृह्णानोऽल्पार्घे न तथा दण्ड्यते इति, स्तेनाहृतं गृह्णतोऽतिचारता, स्तेनस्य महत्त्वाल्पत्वमाश्रित्य दण्डस्याल्पमहत्त्वयोर्भावादिति। स्तेनप्रयोगातिचारेऽपि स्तेनस्य तथाविधां प्रसिद्धिं तथाविधां क्रियां च व्यवहारगतामवलोक्य पश्चात् तत्प्रयोगस्य स्वरूपं साभिप्रायेतररूपमल्पमहालोभलाभादिरूपं च समाश्रित्य निर्वर्त्यते नृपादिभिर्दण्ड इति, तत्कृतेराम्नाताऽतिचारता। कूटतुलाकूटमानकरणानि च स्पष्टतया व्यवहारिणामप्रामाणिकत्वविधायकानि नृपत्यादिज्ञानादिषु चावश्यं दण्डहेतवो भवन्तीति तेषामाख्याताऽतिचारता। तत्प्रतिरूपकवस्तुव्यवहारोऽपि कूटतुलादिवत् अनीतिमाशको दण्डादिहेतुश्चेति सोऽप्यत्रातिचारत्वेनाख्यायमानो नानुचितिमश्चति। विरुद्धराज्यातिक्रमस्तु यद्यपि स्तैन्यरूपो व्यवहारिकाणां नास्ति, परं राज्ञामाज्ञासारत्वात्तत्खण्डनविराधने महतोऽपराधस्य कारणतयाऽभिमते इति तस्यातिक्रमस्यातिचारता, बहुधा च तथाविधलोभग्रस्ततया सोऽतिक्रमो भवति, भवति च तत्र बहुधा तथाविधक्रयविक्रयाद्येव हेतुरित्यदत्तादानविरमणस्यातिचारता तस्योदितेति। यद्यप्यत्र स्तेनाहृतादानादीनामेवातिचारतोक्ता परं सर्वाङ्गिरक्षामूलत्वाज्जैनधर्मस्योचितां प्रति शतं रूप्यकान् रूप्यकपञ्चकादिरूपामधिककलाऽऽदानमपि नोचितं। तथा धान्यादीनां क्षयादौ दुर्भिक्षादिषु च स्वकीयानामपि धान्यादीनां मर्यादाधिकद्रव्यादिना विक्रयणमपि एतद्व्रतवतामनुचिततयैव श्रावकप्रज्ञप्तिवृत्त्यादावाम्नातं। अत्र चाधिककलाग्रहणादिषु नृपत्यादिभिर्यद्यपि दण्ड्यत्वं नास्ति, तथापि आपत्तिपतितेषु परेषु दयाशून्यत्वं निश्शूकत्वमधमत्वं चावश्यं सामान्यलोकेनापि गण्यते इति परिहार्यमवश्यं। तृतीयाणुव्रतविषयताऽनुचितकलाग्रहणादीनां साक्षाद्धिंसालीकरूपत्वाभावात् चौरादिवत्तथाविधानुचितकलादीनामादाने लोके खिसापात्रत्वाच्च। यद्यपि कलादानादिरूपः स्ववस्तूनां यथेच्छं मूल्यादानादिरूपो व्यवहारोऽस्ति व्यापाररूपतया, परं लौकिकगतस्य व्यवहारस्य तत्र तथाविधाधमत्वात् चौर्यादिवद्योग्यत्वात् स्थूलादत्तादानतेति। यद्यप्यत्र चतुर्थेऽणुव्रते स्थूलकमैथुनविरमणमित्येवोक्तं, तथापि आदौ तावत् स्थूलं मैथुनं द्विधा—एकं तावत् विद्यमानपरिणीतदारेभ्यः परेषां सर्वेषां दाराणां वर्जनात्, यथाऽऽनन्दादिभिर्दशभिः श्रावकैरुपासकदशाङ्गवर्णितैः कृतं तत्, अपरं च परदारगमनवर्जनात्। परदारत्वं च यद्यपि शास्त्रेषु परपरिणीतपरिगृहीतानामाम्नायते, ततश्चापरिगृहीतागमनादीनामतिचारता कथ्यते, परं चरित्रादिषु सामान्येन तद्वर्ज-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

नमाख्याय वेश्याऽनाथपरापरिणीतपरिगृहीतानां परदारत्वं मनीषिभिराम्नायते। अत्र च विद्यमानाः स्वदाराः कालान्तरेऽपि परिणीयाऽऽदत्ता दाराः स्वदारत्वेनाख्याय स्वदारसन्तोष एव परदारगमनविरमणतयाऽऽम्नात इति। यद्यपि श्रावकप्रज्ञप्त्यादिषु तुर्येऽणुव्रते स्वदारसन्तोषिणोऽतिचारत्रयं अनङ्गक्रीडादिरूपं, परदारवर्जिनां चातिचारपञ्चकमित्वरगमनादिरूपमिति भिन्नत्वेनाख्यातं, तथापि श्रीउपासकदशाङ्गे तु 'सदारसंतोसिए पंच अइयारे' तिवचनेन स्वदारसन्तोषिणामपि पञ्चकमप्यतिचाराणामाम्नातं, ज्ञायते च तेन यत् परिणयनकाले परिणेतृश्रेष्ठ्यादिकन्यानां सख्यो भवन्ति यास्ताभिः सदृग्वयआदिगुणविशिष्टा यावत् समानभर्तृकत्वादिप्रतिज्ञावत्यः तासां दासत्वादिना परिणयनाद्यभावेऽपि स्यात् गृहिणीतया ग्रहः, तासु चेत्वरापरिगृहीतास्वरूपावतिचारौ नासम्भविनाविति। भगवतां श्रीहरिभद्रसूर्यादीनां काले च तथाविधव्यवहारस्याभावात् अतिचाराणां भिन्नाधिकारितया व्याख्या कृतेति। ननु पुरुषाणां स्वदारसन्तोषे भेदद्वयमाख्यायते, आद्यस्तु तत्र व्रतप्रतिपत्तिकाले याः परिणीताः परिगृहीताश्च ता विमुच्य परेषां दाराणां यावज्जीवं त्यागं विधाय क्रियते। द्वितीयस्तु कालान्तरेऽपि याः परिणीयन्ते परिगृह्यन्ते च ता अपि स्वकीयदारत्वात् स्वदारा गण्यन्ते, ततश्चान्येषां दाराणां परिणयनं परिग्रहणं च स्वदारसन्तोषिणामपि मुत्कलं भवति, न च तद्गमने लेशोऽप्यतिचारस्य गण्यते, तर्हि स्त्रीणां परिणीतस्य परिगृहीतस्य वा भर्तुर्मरणे परस्य भर्तुर्वरणं कथं न व्रतमर्यादायामानीयते? इति चेत्। सत्यं, स्त्रीणामेकश एव परिणयनविधानस्य लौकिकलोकोत्तरैः शास्त्रैर्लोकव्यवहारेण च सिद्धत्वात्, समग्राणामपि व्रतानां शास्त्रलोकव्यवहाराणामनुसारेण भावादिति। किञ्च-व्यवहारमाश्रित्यैव शास्त्रेष्वपि व्यवस्था निबध्यते, तेन पानीयादीनां पेयत्वं न तु मूत्रादीनां, अन्नादीनां भक्ष्यत्व न त्वमेध्यादीनां, पश्वादीनां तिरश्चां घातका व्याघ्रादयोऽधमा अस्पृश्या अशङ्कतेयाश्च गण्यन्ते, तदपेक्षया प्रत्यहं मैथुनोपसेवनपरा नरा ये एकादिन्यूननवलक्षगर्भजासङ्ख्यसम्मूर्छिममनुष्यान् घ्नन्ति तैः किं स्याद् व्यवहर्तव्यं?, परं व्यवहारमपेक्ष्यैव व्यवस्थेयमिति। किञ्च-जनपदादिभिः सत्यत्वेनाभिमतानां वचनानां सत्यत्वं श्रीप्रज्ञापनादिषु 'जणवयसंमये'त्यादिना प्रतिपादितं, तथाविधवचने च न तत्त्वतोऽसत्यत्वेऽप्यसत्यत्वं, न च तथावचने द्वितीयव्रतस्यातिचारोऽपि। तृतीये तु स्वत्वपरत्वव्यवहारो लोकसिद्ध एव गृहीतः, तदपेक्षयैवादत्तादानाद्यो दोषाः स्तेनाहृतादिव्यवहाराश्च। विचार्यैतत् सर्वं कल्याणकामैः

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

स्वीकर्तव्यमेतत् व्यवहारपतितं यत्-पुरुषाः पूर्वेषां कलत्राणां परिणीतानां सद्भावेऽसद्भावे वाऽपरस्त्रीपरिणयनं कर्तुमधिकारिणो, न तु स्त्रियः, तासां त्वेकश एव परिणयनं व्यवहारपतितं शास्त्रसिद्धं च। किञ्च-स्त्रियो हि वीर्यसङ्क्रमद्वारेण गर्भस्य धारिकाः, तासां चानेकभर्तृकत्वेऽनेकपुरुषवीर्यसाङ्कर्येण सङ्करवर्णप्रजोत्पत्त्यादि भवति, कामातुरत्वाच्च पूर्वभर्तुर्मरणमप्याचरेत्, अन्यत्राभिरन्तुमनसः पूर्वसन्तानादिमारणमपि कुर्यात्। कुलपरिगृहीता तु स्त्री विधवावस्थां गता अपि भर्तुकुलं रक्षेत्, स्तनपायिनामपि स्वापत्यानां पालनं कुर्यात्, युक्ततमं चातः स्त्रियां पुनर्विवाहस्याकरणं। तथा च तासां सकृत् परिणयनं, परिणीतं विहाय च सर्वेभ्योऽन्येभ्यः पुरुषेभ्यो विरमणमिति। किञ्च-कुलीनानां स्त्रियः पतिव्रतिका एवेति, लोकलोकोत्तरमार्गयोर्यत् प्रशंसापात्रत्वं तदपि स्त्रीणां पतिव्रतप्रभावजमेव। अन्यच्चोपार्ज्यापि स्वदेशे परदेशेऽप्यनेकविधान् विधाय व्यवसायान् यद् धनमुपार्ज्यते तद्गृहे समानीय गृहिण्यै यद्दीयते तत् परिपूर्णविश्वासकार्यं, तच्च तदैव यथार्थतया जायते यदा सा गृहस्वामिनी स्यात्, तथात्वं च तस्या एकपतिव्रतत्वे एव भवति। अन्यच्च लोकानुभावतोऽपि पतिशय्यामनतिक्रामिणीनां विधवानामपि प्रशस्ततरात्वमस्ति। तत एव श्रीऔपपातिकसूत्रे जीवोपपाताधिकारे तथाविधानां पतिशय्यामलङ्कुर्वतीनां स्त्रीणां परः सहस्राणि वर्षाणां देवलोके आयुषि निबन्धनं नियमितं। महतां च स्त्रीशीलरक्षाप्रधानैव कुलीनता। अत एव गीयते 'पिता रक्षति कौमार्ये' इत्यादि, श्रूयते च मृगावत्या स्वशीलरक्षायै चण्डशासनश्चतुर्दशभूपतिसेवितपादश्चण्डप्रद्योतः प्रतारितस्तथापि तत्रैव समवसृतेन भगवता महावीरेण विश्वासघातिन्यपि प्रशंसिता, न च लेशतोऽपि मृगावत्याः ससुरासुरेऽपि लोके निन्दा जाता। सर्वमेतत् स्त्रीणां पतिशय्यालङ्करणफलमिति। न चात्र जैने धर्मेऽपरधर्माणामिव दाराणां धर्मे व्रतेषु नाधिकार इति। स्त्रियोऽपि सधवा विधवा वा सम्यक्त्वमूलस्य पञ्चाणुव्रतिकस्य सप्तशिक्षाव्रतिकस्य प्रतिपत्तिविधातुमर्हा एव। सधवा यथा आनन्दादिश्रावकाणां गृहिण्यो द्वादशव्रतधारिण्योऽभूवन्। विधवा अपि जयन्त्याद्याः श्राविकाः सम्यक्त्वादिरूपस्य धर्मस्य प्रतिपत्त्र्यो जाताः, पूर्वशय्यातरीत्वेन च प्रसिद्धैव जयन्तीति। स्वकृतभुक्त्वं हि जैने धर्मे इति पुरुषाणां स्त्रीणां च सुखकामनया समानां समान एव धर्माचरणाधिकारः। तुर्यं चाणुव्रतमपि तासां विधवानां सर्वथा ब्रह्मचर्येण, सधवानां स्वपतिव्यतिरिक्तसर्वपुरुषत्यागेनैव भवति। अत एव सप्तक्षेत्र्यामपि श्राविकायाः श्रावकेभ्योऽन्यूनाति-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.

Jun Gun Aaradhak Trust

रिक्तभक्तिपात्रता सङ्कीयते इति। येऽपि च नग्नाटाः संयमसाधनस्यापि रजोहरणादिरूपस्य स्वलिङ्गस्योज्झनात् सर्वविसंवादितया सर्वथा निह्नवा जाताः। स्त्रीणां च तेषां मते योगिन्यादीनां नग्नानां स्वाचारवत्त्वस्य निरीक्षणेऽपि स्त्रियोऽनुपहतलिङ्गा न तासामवश्यं वस्त्रैरावेष्टितत्वादित्याद्युद्भाव्य चारित्रं मकेवलं तासां निषेधयामासुस्तेऽपि सधवानां विधवानां वा तासां श्रमणोपासकधर्मस्य साधनं तु स्वीचक्रुरेवेति। यश्च निषेधो जिनकल्पादीनां वनितानां क्रियते, स तेषां जघन्यतो नवमपूर्वतृतीयवस्तुधारित्वे एव भावात्, स्त्रीणां च बहुधा तुच्छत्वादिस्वभावत्वाद् दृष्टिवादपाठस्य निषेधेन पूर्वाणामध्ययनस्य निषेधात्। यथा च नीचजातीयानां गच्छाचारादिमर्यादामाश्रित्य प्रव्रज्यादानादीनां निषेधेऽपि न केवलोत्पत्तिमोक्षप्राप्त्यादेर्निषेधः, भावप्राप्यत्वात्तस्य। तथाऽत्रापि व्यवहारेण स्त्रीणां तथाविधानां श्रुतानां दानविषये सत्यपि निषेधे भावप्राप्याणां केवलादीनां न प्रतिषेधो युक्तः, विशेषतश्च जैनानां। यतस्ते हि द्रव्यं समवलम्बमाना अपि तस्यानैकान्तिकतां फलमपेक्ष्य स्वीकुर्वन्ति, भावं चैकान्तिकेन फलदानप्रत्यलमिति स्वीकुर्वन्ति। अत एव श्रीतत्त्वार्थादिषु भावनिर्ग्रन्थत्वं प्रति सिद्धादीनां न भाज्यता, किन्तु द्रव्यनिर्ग्रन्थत्वं प्रत्येवेति प्रोक्तं। जैनशासनानुसारिणां च तत्त्ववादपरायणानां युक्तमेव चेदमिति। परदारसेविनां चंडप्रद्योतरावणादीनां वेश्यागामिनां च सत्यक्यादीनां श्रुताऽनर्थपरम्परा कस्य विवेकिनः सर्वथा परदारगमनान्निवृत्तिं कारयितुं नोत्साहयेत्?। किञ्च–अनङ्गक्रीडा न स्थूलमैथुनरूपा, न च तेन तया कश्चिदपि साक्षादस्ति सम्बन्धः, परं यः स्वस्त्रीसेवनेन सन्तोषं न गच्छति, असन्तुष्टकामश्चानङ्गक्रीडाकरणे धत्ते उत्साहं, सोऽवश्यं तथाविधे स्वाभाविके संयोगे कदाचिच्च तस्या अतिप्रसङ्गेनोत्पाद्य तथाविधं संयोगं तज्जन्यकुतूहलादिना वा परदारगमनायोद्यतो भवेदिति तस्या अनङ्गक्रीडाया उक्त्वाऽतिचारतां मूलत एव तस्याः प्रवृत्तिर्निरुद्धा। किञ्च–यादृशः स्त्रीसेवनया कामप्रादुर्भावादिर्भवति, ततो बहुतरः कामादरोऽनङ्गक्रीडायां जायते, स च कर्मणामाश्रवान्निवर्तितुमनसां न लेशतोऽप्युचितः, धात्वादिक्षयश्चानङ्गक्रीडया तादृशो जायते, येन ये राजयक्ष्मादयो दोषाः स्त्रीसेवनेन नोत्पद्यन्ते, ते तस्या अनङ्गक्रीडायाः सकाशात् जायन्ते। अत एव वैद्यकेऽपि हस्तकर्मादीनां दुष्टतरत्वं वर्णितं, राज्यव्यवहारेऽपि तादृशानां क्रियाणां दण्डपात्रता साधिता, अत योग्यमेवोक्तमनङ्गक्रीडा या साऽतिचार इति। यद्यपि स्थूलकमैथुनविरमणव्रते परस्त्रीसेवनस्य परिहारः,

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

विवाहश्च न तद्रूप इति कथं तस्याऽतिचारतेति स्यादाशङ्का, परं विषयभोगापत्योत्पत्तिफलो हि विवाह इति विवाहयोजनं समालोचयतां तन्निवारणं सुशकं। न च विवाहकरणस्य कथमतिचारता ?, विद्यमानानां भविष्यतां वा परिणीतपरिगृहीतदाराणां स्वदारत्वेन अपरविवाहविवाहितपरिगृहीतानां तेषां गमनस्याप्यनियन्त्रितत्वादिति। यतो हि सर्वविरतिं प्रतिपत्तुमना एव श्रमणोपासकः कामासक्त्यत्यागादिकारणेन देशविरतिं प्रतिपद्यमानः स्वदारसन्तोषव्रतं प्रतिपद्यते। कस्यचिच्च श्रमणोपासकस्य तथाभूतव्रतस्य प्रतिपत्तेरवसरे तथाविध उपयोग एव न भवेत्, विद्यमानानां दाराणां मरणादौ तथाविधे विशिष्टेऽपरस्मिन् परेषां दाराणां परिणयनं परिग्रहो वा कर्तव्यो भविष्यति, इति भाविनियोगेन च तस्य तथाविधः संयोगः समुपस्थितो, यत्र परेषां दाराणां परिणयनं जातमावश्यकं, स च तदा तथा कुर्वन् गृहीतनियमवचनमपेक्ष्य मुत्कलोऽपि मनसा तथाकरणं परितापकरं मन्येत, ततश्च स्यादेवापरविवाहकरणमतिचार इति। अपरे तु सुधियोऽन्यथाप्येनं मिथ्यादृशामपि मार्गप्रवेशाय स्याद् व्रतवितरणं, अभावितावस्थो वा श्रावकः कथञ्चिद् व्रतप्रतिपत्तियुतो वा स्यात्, स च कन्याफललिप्सयाऽन्येषां विवाहकर्म कुर्यात्, ततश्च तादृशं परविवाहकरणमत्रातिचारतया सम्मतमिति कथयन्ति। तत्त्वं त्वागमविदो विदन्तीति। पञ्चमश्चात्रातिचारः तीव्रकामाभिनिवेशाख्य इति कथ्यते। तत्रेदं तत्त्वं-जैनो हि धर्मः सप्ततत्त्व्याख्यानादिरूपोऽपि सन् प्रवृत्तिनिवृत्तिक्रियापेक्षयाऽऽश्रवनिरोधसंवरादानरूपः। तत्रापि संवराणां सिद्धिराश्रवद्वाराणामवरोधेन, आश्रवद्वारेषु च यद्यपीर्यापथस्याप्यस्त्याश्रवः, परं न हातुं शक्यो न वा तं तथा कर्तुं यत्नलेशोऽपि विदुषां, किन्तु योऽसौ यत्नो यत्यादीनां स सर्वोऽपि साम्परायिकाणामाश्रवाणां निरोधं कर्तुं, साम्परायिकाणां च तेषां मूलं 'सकषायाकषाययो'रितिवचनात् कषाया एव मूलं। अत एव वधादीनां समानेऽपि पापस्थानत्वे 'न तं विणा रागदोसेहिं'ति वचनान्मैथुनमेकान्तेन त्यजनीयमुच्यते। अत्र च परैः घोष्याऽऽदृतेरदुष्टतेति दुर्जननीतिमनुवर्तमानैः 'ऋतौ भार्यामुपेयादि'त्यादिकैर्मन्मथप्रयोगप्रधानैर्वा वाक्यैर्लोकान् व्युद्ग्राहयद्भिः 'न मद्ये न च मैथुने' इत्यादिकं प्रलपद्भिरन्यैरदुष्टं मैथुनमित्युद्घुष्टं, परं कर्मागमनिरोधनाशनिष्णातानां जैनानां त्वेकान्तेनासक्तिमूलत्वात्तद्वर्ज्यमेव। तथा च विषयाणामासक्तेरेव गृहवासत्यागे गृहमेधिनामशक्तिः। तथा च नासक्तिहीनं मैथुनं, परं स्वदारसन्तोषिणो नोचिताऽत्यन्तासक्तिर्महाकर्मनिबन्धनमहारागरूपत्वादिति तीव्राभिनिवेशस्यातिचारतो-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

क्तिर्युक्तैवेति। यद्यपि 'नासक्त्या सेवनीया हि, स्वदारा अप्युपासकै'रितिवचनेनाभियुक्ताः स्वदाराणामभ्यु-
पसेवनं नासक्तिभाग् भवति श्रमणोपासकानामित्युपदिशन्ति। परं तत्रासक्तिशब्दो न रागापरपर्यायाया
आसक्तेर्वाचकः, तामासक्तिमन्तरेण मैथुनस्यैवाभावात्। अत एव च तन्निरपवादं। न च प्राणातिपातादिवत्तत्र
द्रव्यभावविकल्पभवा पुरुषाणां चतुर्भङ्गी, कथञ्चनापि न निर्दोषिता। अत एव चात्र कामाभिलाषस्य नातिचार-
तोक्ता किन्तु तीव्रकामाभिनिवेशस्य। श्रूयते च महाव्रतानि प्रतिपत्तुमसमर्था देशविरतिं प्रतिपद्यमानाः स्वेषां
कामभोगासक्ततत्वं ज्ञापयित्वा तां प्रतिपद्यन्ते इति। 'अहण्णं अहण्णं अकयपुण्णे रज्जे जाव अंतेउरे माणुस्स-
एसु य कामभोगेसु मुच्छिए जाव अज्झोववण्णे नो संचाएमि जाव पव्वइत्तए'त्ति श्रीज्ञातधर्मकथासु एकोनविं-
शतितमेऽध्ययने श्रीपुण्डरीकनृपवचनं चैतदेव ज्ञापयति। एवं च त्यक्तुमशक्तानां गृहवासो नाऽऽसक्तानां
देशविरतिमतामितिवचः प्रलापमात्रं, अशक्तेरपि विषयासक्तिमूलत्वादेवेति योग्यमेवोक्तं तीव्रकामाभिनिवेश
इति। पञ्चमं चाणुव्रतं यद्यप्यत्र स्थूलकपरिग्रहविरमणमित्युक्तं, परं वस्तुवृत्त्या धनधान्यादीनां परिमाणस्य
करणमित्येव पञ्चममणुव्रतं मन्तव्यं, परं यदत्र विरमणशब्देनोच्यते पञ्चममणुव्रतं, तत्र प्रथमं तु 'हिंसानृतस्तेय-
मैथुनपरिग्रहेभ्यो विरतिर्व्रत'मिति 'देशसर्वतोऽणुमहती' इति तत्त्वार्थसूत्रं 'सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमण'मिति
पञ्चममहाव्रतपाठं चानुकृत्योच्यते, परं अविद्यमानस्याप्राप्यस्य गतमानस्य वा लोकातिरिक्तस्य षट्खण्डाधिक-
भूमिपतित्वस्यादृष्टाकल्पितस्य वा निवृत्तिं विधाय माभूत् पञ्चमाणुव्रतधर इति। अत एवातिचारेषु न
परमण्डलभूम्याद्यतिक्रमाद्या अतिचारा उक्ताः। यद्यपि समुदायेन परिगृहीतसर्ववस्तुमूल्यं नियतीकृत्य तदधिक-
ऋद्धिविरतिमतां नैतेऽतिचारा भवन्ति पृथक्तया, परं विवेकिनः श्रमणोपासकस्य धनधान्यादिविभागेनैव
परिग्रहस्य परिमाणनियमनमुचितं। तथैव चानन्दादिभिः परिग्रहपरिमाणकरणव्रते विभज्य स्वीकृतं, परैरपि
विवेकिभिस्तस्य तथैव स्वीकार्यत्वमिति धनधान्यादयोऽतिचाराः सामान्यतोऽत्र स्थूलपरिग्रहविरमणतयोक्तस्याणु-
व्रतस्य निबद्धा इति। श्रावकप्रज्ञप्त्यादिषु श्रावकधर्मप्रतिबद्धेषु ग्रन्थेषु तु परिग्रहपरिमाणस्यैवाणुव्रततोक्ता-
ऽस्तीति। यद्यपि पञ्चमेऽणुव्रते धनधान्यादीनां नवविधानां पृथक् पृथक् परिमाणकरणं सूत्रेष्वादिष्टं, कृतस्य
च परिमाणस्यातिक्रमेणातिचारभावादतिचाराणामपि नवविधतैव युक्ता, परं धन्यादीनां केषाञ्चित् धनादिभिः

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

सह मेलयित्वा पञ्चैवातिचारा अत्र गणिताः। तत्र केचित् कोविदाः प्रतिव्रतमतिचाराणां पञ्चत्वनियमं कारणतयाऽऽचक्षते, गदन्ति च यदुतात एव परिगण्यमानेष्वप्यतिचारेषु श्रीतत्त्वार्थकारैः व्रतशीलेषु पञ्च पञ्चेति सूत्रं सूत्रितमिति। केचित्त्वाहुः-धनधान्यादीनां नवविधानां पृथक् पृथक् परिमाणकरणं तु पृथक् पृथक् धार्यग्राह्यत्वात् अतिचारेषु धनधान्यादीनामेकत्रीकरणं यत्तत्रेदं कारणं भूरिषु विषयेषु मूल्येन धान्यादीनां विक्रयस्य स्थाने परस्परं वस्तूनां विक्रयो, यथाऽधुनापि ग्रामादिषु शाकादीनां धान्येन विक्रयणं, ततश्च धनस्य धान्यादीनां परस्परं विक्रयभावाद् द्वयोरतिक्रमोऽतिचारतया धनधान्ययोरुक्तः। एवं क्षेत्रेषु वास्तूनां करणं दृश्यते बहुषु देशेषु, तथा प्रतिक्षेत्रं यथोचितवास्तुकरणस्यावश्यकत्वात् क्षेत्रवास्तुपरिमाणातिक्रम. एकत्र सुवर्णरूप्ययोस्तु परस्परमर्घकरणं स्पष्टमेव, द्विपदचतुष्पदानामेकत्रीकरणं दायादिषु सह दानादानव्यवहारात्, यद्वा राजकीयनियमानां तथा तथैकत्रीभावेन भावादिति। इतिआगमोद्धारक-आचार्यप्रवरश्रीआनन्दसागरसूरिपुङ्गवसंदृब्धः पञ्चसूत्रतर्कावतारः ॥

पञ्चसूत्री (२)

(संस्कृतपद्यमयी छाया)

नमः श्रीवीतरागेभ्यः, सर्वज्ञेभ्यो नमः सदा। देवेन्द्रपूजितांह्रिभ्यो. वादिभ्यः स्थितवस्तुनाम् ॥१॥ नमस्त्रैलोक्यनाथेभ्योऽर्हद्भ्यो भगवद्भ्य इमे। य आख्यान्तीह खल्वात्मा. ऽनादिरस्य भवोऽपि च ॥२॥ अनादिकर्मसंयोगनिर्वृत्तो दुःखरूपभाक्। दुःखं फलेऽनुबन्धेऽस्यारूपी छद्मस्थितो यतः ॥३॥ शुद्धधर्मात् छिदा तस्य, पापकर्मलयात्तु सः। तथाभव्यत्वभावादेः, सेमे तस्य विपाचकाः ॥४॥ चतुर्णां शरणं गच्छेद्, गर्हेत दुष्कृतं निजं। सुकृतं सेवयेदित्थं, नित्यं कार्यं मुमुक्षुभिः ॥५॥ भव्यैः प्रणिधानमिदं, संक्लेशे तत्पुनः पुनः। असंक्लेशेऽप्यवश्यं त्रिः, दृष्टिः शुद्धा भवेद्तः ॥६॥ यावज्जीवं भगवन्तोऽर्हन्तस्त्रिलोकबान्धवाः। श्रेष्ठपुण्यभराः क्षीण-रागद्वेषमुखारयः ॥७॥ अचिन्त्यचिन्तामणयः, पोता इव भवोदधौ। शरण्याः सर्वथा सन्तु, शरणं मम सर्वदा ॥८॥ हीनजन्मजरामृत्यु-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

बाधा गतकर्मपांसुकाः। निष्पीडाः केवलज्ञान-दर्शनाः सिद्धिपुर्गताः ॥९॥ अनन्यसुखसंयुक्ताः, कृतकृत्याश्च सर्वथा। शाश्वताः सन्तु सिद्धा मे, शरण्याः शरणं सदा ॥१०॥ शान्तगम्भीरचेतस्का, विरताः पापतः सदा। आचारपञ्चकोद्युक्ता, उपकारे रताः सदा ॥११॥ पद्मादिवत्सुवृत्तान्ता, ध्यानाध्ययनसंगताः। विशुद्ध्यमानसद्भावाः, साधवः शरणं मम ॥१२॥ सुरासुरनरैः पूज्यो, मोहान्धतिमिरेऽशुमान्। रागद्वेषविषे मन्त्रः, सर्वकल्याणसाधनम् ॥१३॥ विभावसुः कर्मवने, सिद्धभावस्य साधकः। यः केवलिभिः प्रज्ञप्तो, धर्मोऽस्तु शरणं मम ॥१४॥ स्थितः शरण एतेषां, जगत्त्रितयशासिनाम्। अनन्यशरणार्हाणां, निन्दामि निजदुष्कृतम् ॥ १५ ॥ मान्येषु पूजनीयेषु, धर्मस्थानेषु केष्वपि। मातृपितृसखिबन्धु - षूपकार्येषु वा पुनः ॥ १६ ॥ मार्गस्थेषु तथाऽन्येषु, पुस्तकादिषु यत् पुनः। आचीर्णं वितथं किञ्चित्, पापं पापानुबन्धि च ॥१७॥ सूक्ष्मं वा बादरं चेतो, वाक्कायैः कारितं कृतं। शंसितं रागद्विड्मोहै-रत्रामुत्र भवेऽपि वा ॥१८॥ गर्ह्यं दुष्टं प्रोज्झनीयं, ज्ञातमेतन्मया सम्यं। कल्याणमित्रभगवदुक्तेः श्रद्धाय रोचितम् ॥१९॥ सिद्धार्हत्साक्षिकं गर्हे प्रोज्झनीयं च दुष्कृतम्। मिथ्या मे दुष्कृतं भूया-दत्र त्रिधा पुनः पुनः ॥२०॥ भूयाद् गर्हा सदैषा मे, सम्यक् तदकृतौ पणः। वाञ्छाम्यनुशास्तिमह-मर्हतां भगताजुषाम् ॥२१॥ कल्याणमित्रसाधूनामेभिर्मेलः सदाऽस्तु मे। बहुमानोऽत्र मे भूयान् मोक्षबीजमितोऽस्तु च ॥२२॥ प्राप्तेष्वेतेषु सेवार्ह, आज्ञार्हः परिचारकः। पारगोऽनतिचारः स्यां, शक्त्या सुकृतमाद्रिये ॥२३॥ सर्वेषामर्हतां मन्ये, आर्हन्त्यं सिद्धभावतां। सिद्धानां सूरीणां शंसाम्याचाराणां प्रवर्त्तनम् ॥२४॥ वाचकानां सूत्रदानं, साधूनां मोक्षचेष्टितं। मोक्षसाधनयोगं च, श्रावकाणां दिवौकसाम् ॥२५॥ जीवानां मोक्तुकामानां, कल्याणाशयिनां सदा। मार्गसाधनयोगोऽस्तु, ममैषाऽस्त्वनुमोदना ॥२६॥ सम्यग्विधियुता शुद्धा-शया प्रवृत्तिसंयुता। गुणयुक्ताऽनतीचारा, सामर्थ्यादर्हदादिकात् ॥२७॥ अचिन्त्यशक्तियुक्तास्ते, भगवन्तो गतद्विषः। सर्वज्ञाः पूर्णकल्याणाः, सत्त्वानां सिद्धिहेतवः ॥२८॥ मूढः पापोऽनादिमोह-वासितोऽज्ञो हिताहिते। स्यां ज्ञोऽहिता-न्निवृत्तः सन्, प्रवृत्तो हितवर्त्मनि ॥२९॥ उचितप्रतिपत्त्या स्या-माराधकः समात्मसु। इच्छामि सुकृतं सम्यक्, पठतः शृण्वतस्त्विदम् ॥३०॥ भावयतः श्लथा बन्धा, अशुभा निर्गतास्ततेः। विषं मन्त्राद्युपहत-मिव सामर्थ्य-वञ्चिताः ॥३१॥ अल्पफलाः स्वपनेया, अपुनर्भाविनः पुनः। आक्षिप्यन्ते सत्कृतानि, पोष्यन्ते पूर्त्तिमियूति

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

॥३२॥ सानुबन्धानि चातः स्युर्वराणि श्रेष्ठभावतः। फलेन्नियमतः सम्यक्, प्रयुक्तमिव चौषधम् ॥३३॥ पुण्यं शुभफलं च स्यादतो हित्वा निदानकम्। एतत्कार्यं निरोधोऽतः, शुभानां बीजमुत्तमम् ॥३४॥ प्रणिधानं सदा पाठ्यं, श्रोतव्यं भाव्यमेव च। नमो नतनतेभ्योऽर्हद्वीतरागेभ्य आर्हताः ॥३५॥ शेषेभ्यो नमनीयेभ्यो, जीयाद् सर्वज्ञशासनं। परबोध्या समे सन्तु, जीवाः सौख्ययुजोऽनिशम् ॥३६॥ एवं पापप्रतीघातो. गुणाधानं च जायते। जातायां धर्मसम्पत्तेः, श्रद्धायां·तद्‌गुणान् स्मरेत् ॥३७॥ प्रकृत्या सुन्दरः प्रेत्य-फलः परोपकारकः। परमार्थकरो धर्मो, दुःसेव्योभङ्गदारुणः ॥३८॥ महामोहकरो भूयो, दुर्लभस्तेन शक्तितः। विधानेनोचितेनाशु, प्रतिपद्येत तं सुधीः ॥३९॥ निरागसां त्रसानां या, निरपेक्षं बुद्धिपूर्विका। हिंसाऽस्या विरतिं कन्या-ग्लीकानां च वर्जनम् ॥४०॥ चौरंकारकरोऽन्यस्वा-पहारो लोभतस्त्यजेत्। भवेत् स्वदारसन्तुष्टोऽन्यदारान् वा विवर्जयेत् ॥४१॥ परिग्रहं मितं कुर्यादेवं सप्तव्रतीं परां। स्वीकृत्य पालयेद् यत्नात्, सदाऽऽज्ञाग्राहको भवेत् ॥४२॥ आज्ञाया भावकस्तस्या, अधीनः सा हि कामधुक्। आज्ञा मोहविषे मन्त्रो रोषादिज्वलने जलम् ॥४३॥ कर्मव्याधिचिकित्सा, कल्पद्रुः शिवसाधने। त्यजेदधर्ममित्राणां योगं, ध्यायेद् नवान् गुणान् ॥४४॥ पापे उदग्रसहकृत्‌ः पापो लोकद्वयापह। अनीतौ वर्त्तनाद्योगोऽशुभोऽस्मादनुबन्धयुक् ॥४५॥ त्यजेल्लोकविरुद्धानि, स्याज्जनानां कृपापरः। न जातु निन्दयेद् धर्मं स्वस्याबोधिफलं विदन् ॥४६॥ परेषां दुर्लभो बोधि-रतोऽन्येषां विबाधनं। इत्थमालोचयेन्नातोऽपरोऽनर्थो भवोदधौ ॥४७॥ संसारविपिनेऽन्धत्वं, दुर्वारापायकारणं। दारुणं च स्वरूपेणाशुभानुबन्धसंयुतम् ॥४८॥ सेवेत विधिना धर्मचिन्तानन्ध इवेक्षकान्। वैद्यान् रुग्णो निःस्व ईशान्, भीतश्च नायकं यथा ॥४९॥ नातोऽन्यत्सुन्दरतर-मित्यन्तः प्रीतियुग्भवेत्। आज्ञायाः काङ्क्षको ग्राही, अविराद्धा च कारकः ॥५०॥ प्रतिपन्नगुणार्हः स्यादाचारे तु गृहोचिते। शुद्धं कुर्यादनुष्ठानं, मनो वचश्च शुद्धिकृत् ॥५१॥ उपघातकरं जह्याद्. गर्ह्यं क्लिष्टमनायतिं। संरम्भं चिन्तयेन्नान्य-पीडां जल्पेन्न दीनताम् ॥५२॥ न स्याद् धृष्टो न सेवेता-भिनिवेशं शुभोदयं। मनः प्रवर्त्तयेन्मिथ्या, न भाषेत न पैशुनम् ॥५३॥ परुषं नानिबद्धं च, हितमितवाग्वधोज्झितः। न गृह्णीयाददत्तं स्वं, नेक्षेत परयोषितः ॥५४॥ अनर्थदण्डविरतः, शुभकायप्रवर्त्तकः। दाने भोगे परिवारे, निधाने लाभमानतः ॥५५॥ अबाधकः कुटुम्बस्य, गुणकृत्तस्य शक्तितः। भावेन निर्ममः सार्द्रश्चेद् धर्मो ज्ञातिपालने ॥५६॥ सर्वे जीवा पृथक्

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

बन्ध-कारणं ममतांहसां। समाचारेषु सर्वेषु, स्यात् स्मृत्या संयतो गृही ॥५७॥ अमुकोऽहं कुलं मेऽदः, शिष्यो-ऽमुष्याश्रितो वृषं। अमुं विराधनामाऽस्यारम्भोऽस्यामाऽस्तु मे कदा ॥५८॥ वर्धतामत्र सारोऽयं, धर्म आत्मोपमो मम। धर्मो हितोऽपरं तुच्छं, विशेषेणाविधिग्रहात् ॥५९॥ एवमाह त्रिलोकीशः, करुणाकर आप्तराड्। स्वयं-संबुद्धो भगवान्, अर्हंस्त्रिलोकबान्धवः ॥६०॥ एवमालोच्य धर्मेणाविरुद्धे वर्त्तते सुधीः। भावमङ्गलमेतद्यन्निष्पत्तिः सुकृतावलेः ॥६१॥ जागरेद्धर्मजागर्या, कः कालोऽस्य क्षमं किमु। असारा विषया एते, गन्तुका विरसान्तकाः ॥६२॥ सर्वाभावकरो मृत्युर्भीषणोऽज्ञातसङ्गमः। भूयोऽनुबन्ध्यवार्योऽयं, धर्म एतस्य भेषजम् ॥६३॥ सिद्धश्चिरंजीविताया, दानादार्यनिषेवितः। सर्वसत्त्वहितोद्युक्तोऽनघः सिद्धिसुखावहः ॥६४॥ नमोऽस्त्वस्मै सुधर्माय, तद्भृद्भ्यश्च नमो नमः। नमस्तत्स्थापकेभ्यस्तत्स्वीकर्तृभ्यो नमो नमः ॥६५॥ इच्छाम्यहममुं धर्मं, प्रतिपत्तुं त्रिधा त्रिधा। ममैतदस्तु कल्याणं, जिनानामनुभावतः ॥६६॥ एवं पुनः पुनर्ध्यायेत्, प्रणिधानं शुभोदयम्। एतद्धर्मजुषां सेवा-कृत्स्यान् मोहभिदा ततः ॥६७॥ एवं विशुद्धभावेन, कर्मापगमतो व्रजेत्। योग्यतां स्याच्च संविग्नोऽममोऽन्यानुतापकः ॥६८॥ विशुद्धः शुध्यमानान्तः-करणो मुनिधर्मधीः। यथोदितगुणे साधोर्धर्मेऽस्मिन् परिभाविते ॥६९॥ यतेतैनं ग्रहीतुं द्राक्, सम्यगन्यानुतापहृत्। विघ्नं तत्प्रतिपत्तौ स, नोपायोऽस्यास्तु बाधनम् ॥७०॥ हितो नाकुशलारम्भो, नाग्नेः पङ्कजसम्भवः। मातापिता न बुद्धौ चेद्, बोधयेत्तौ कथञ्चन ॥७१॥ धर्मिणः सत्फलाः प्राणा, लोकद्वय-हितोद्धुराः समुदायकृतं कर्म, समुदायफलं ध्रुवम् ॥ ७२ ॥ शिवेऽस्माकं सदा योगोऽत्रैकवृक्षस्थपक्षिवत्। यमश्चण्डोऽनिश पार्श्वे, दुर्लभो मानुषो भवः ॥७३॥ सागरे पतितं रत्नं, यथाप्तुं दुष्करं तथा। बहवोऽन्ये भवा अस्मात्, बहुदुःखफलाधमाः ॥७४॥ मोहान्धाः पापबन्धाढ्या, अयोग्याः शुद्धसत्कृतौ। योग्यं नृत्वं पोतभूतं भवाब्धौ योजयेद् हिते ॥७५॥ छिद्रं संवृणुते ज्ञान-कर्णधारं तपःप्लवत्। सर्वकार्योपमातीतः क्षणोऽत्र दुर्लभो यतः ॥७६ सिद्धिसाधकसद्धर्म-साधको नरजन्मनः। उपादेयैषाऽसुमतां, सिद्धिर्नास्यां यतो जनुः ॥७७॥ न जरा न मृतिर्नेष्ट-वियोगो न क्षुधा तृषा। नान्योऽस्यां कोऽपि दोषोऽस्ति, जीवावस्थानमग्रिमम् ॥७८॥ नाशुभा अत्र रागाद्याः, स्थानं शान्तं शिवं सुखं। संसारो विपरीतोऽतो, भावाः सर्वेऽत्र चञ्चलाः ॥७९॥ सुप्तोऽपि स्यान्महादुःखी, सदसत्स्वप्नवत् समं। तदलं प्रतिबन्धेन, कुरुत मय्यनुग्रहम् ॥८०॥ उद्यच्छत् समुच्छित्त्यै, भवस्य दुःखरूपिणः। भवतोरनुमत्याऽहं,

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

साधयाम्येतदप्यलम् ॥८१॥ निर्विण्णो जन्ममृत्युभ्यां, वाञ्छितं मे समृध्यति। सद्गुरूणां प्रसादेन, शेषानपि च बोधयेत् ॥८२॥ सममेभिस्ततो धर्मं, श्रयेत् कुर्याच्च सर्वदा। निराशंसः करणीयं, योग्यं तन्मुनिशासनम् ॥८३॥ एतेष्वबुध्यमानेषु. कर्मणामपरिक्षयात्। आयोपायविशुद्धं तदु–पकारं सुधीः सृजेत ॥८४। एषा कृतज्ञता धर्म–जननी करुणा जने। कृत्वैवं तदनुज्ञातः, सम्यग्धर्मं प्रसाधयेत् ॥८५॥ अन्यथाऽनुपधो मायी, स्याद्यद्धर्मो हितः सदा। तत्थातथ्यैरसौ साध्यो–ऽस्वीकृतौ सर्वथा त्यजेत् ॥८६॥ अस्थानग्लानभैषज्यार्थत्यागज्ञाततो यथा। कश्चिन्ना विपिने माता–पितृयुक्तस्तदाश्रिनः ॥८७॥ गच्छेत्तयोराशुघाती, नृमात्रासाध्य उद्भवेत्। संभवद्भैषजो रोगस्तत्र तत्प्रतिबन्धतः ॥८८॥ एवमालोचयेत् कश्चिद्. नूनं भैषजमन्तरा। जीविष्यत इमौ प्राप्तेऽगदे संशय ईक्ष्यते ॥८९॥ एतौ कालसहौ ज्ञात्वा, संस्थाप्यागदहेतवे। वृत्त्यै स्वस्य त्यजन् साधुस्त्यागश्चात्याग एव च ॥९०॥ अत्यागस्तु भवेत्त्यागः, प्रधानं विदुषां फलं। धीराः फलं विलोकन्ते, सम्भवादगदाश्रयात् ॥९१॥ जीवयेत्तौ सतामेतदुचितं तद्वदत्र च। मातापितृयुतः शुक्ल–पाक्षिकः पुरुषोत्तमः ॥९२॥ भवकान्तारपतितो, विहरेद् धर्मसङ्गतः। तयोर्विनाशकस्तत्राप्राप्तबीजाद्यसाध्यकः ॥९३॥ सम्भवत्सम्यक्त्वादि–भैषजो मरणादिदः। कर्मरोगः समुद्भवेत् ॥९४॥ धर्मस्य प्रतिबन्धेन, शुक्लपक्षः पुमांस्ततः। एवमालोचयेदेतौ. सम्यक्त्वाद्यगदं विना ॥९५॥ ध्रुवं विनंक्ष्यतः प्राप्तौ, विकल्पः तस्य विद्यते। एतौ कालसहौ ज्ञात्वा, संस्थाप्यैहिकचिन्तया ॥९६॥ सम्यक्त्वा-द्यगदार्थं सद्गुर्वादेर्योगभावतः। कृत्यकरणेन स्वां वृत्तिं, कर्तुं संयममाश्रयन् ॥९७॥ त्यजन् सिद्ध्यै भवेत् साधुस्त्यागोऽत्यागश्च तत्त्वतः। मिथ्याभावनयाऽत्यागो, त्यागोऽत्र फलमुत्तमम् ॥९८॥ तत्त्वेनैतद्दृशो धीरा, जीवे दृष्ट्यादियोगतः। आत्यन्तिकं बीजमेत–दवन्ध्यं मरणोज्झितौ ॥९९॥ सद्भावाद्योग्यमेनन्नुरप्रतिकारौ जनिः पिता। धर्म एष सतामत्र, ज्ञातं पित्रोस्त्यजन् शुचम् ॥१००॥ वीरोऽकुशलसम्बद्धां, परोपतापवर्जितः। सर्वथा सुगुरोः पार्श्वेऽभ्यर्च्य भगवज्जिनेश्वरान् ॥१०१॥ साधूंश्च यथा विभवं, सन्तोष्य कृपणादिकान्। प्रयुक्तावश्यकः शुद्ध–निमित्तो ह्यधिवासतः ॥१०२॥ विशुध्यमानो महता, प्रमोदेन परिव्रजेत्। उज्झित्वा लौकिकाः सञ्ज्ञा, मार्गं लोकोत्तरं श्रयेत् ॥१०३॥ एतद्रूपं हि दीक्षायाः कल्याणाज्ञा जिनेशितुः। न विराध्या बुधेनेषाऽनर्थभीतेः शिवेप्सुना ॥१०४॥ विराद्धाऽऽज्ञा भवायैव, स्यादाराद्धा शिवाप्तये। क्रियाफलेन युज्येत, सुविधिर्दीक्षितः स वै ॥१०५॥

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

सात्त्विकः शुद्धचरणो, न विपर्ययमेति यत्। न चेद्विपर्ययः सिद्धिरभिप्रेतस्य निश्चिता ॥१०६॥ सदुपाये प्रवृत्तत्वान्नानुपायेऽविपर्ययः। उपेयसाधकोऽवश्यं, स्यादुपायप्रवृत्तिमान् ॥१०७॥ तस्य संसारतः क्रान्तिस्तात्त्विकी-तरथा वृथा। निश्चयेन मतं ह्येतदन्यथाऽपीतराश्रयात् ॥ १०८ ॥ स लेष्टुस्वर्णयोः शत्रु-मित्रयोः समभावभाक्। अनाग्रहः शमे रक्तः, सम्यक् शिक्षां गुरोः श्रयेत् ॥१०९॥ वासी गुरुकुले सूरौ, प्रतिबद्धः सदर्थदृक्। विनीतो मन्यते नातो, हितमन्यदिति स्थिरः ॥११०॥ शुश्रूषादिगुणैर्युक्तस्तत्त्वेष्वभिनिवेशवान्। विधौ परः पठेत् सूत्रं, परो मंत्र इति स्मृतेः ॥ १११ ॥ बद्धलक्षो ह्यनाशंस, आयतार्थी लभेत तं। सम्यक् प्रवर्त्तते साधुर्धीराणां शासनं ह्यदः ॥११२॥ अनियोगोऽन्यथाऽविधिना गृहीतो यथा। ध्रुवं च तदनारम्भान्, न किञ्चिच्चेद् विराधना ॥ ११३ ॥ देशनायामत्र दुःखं, मार्गस्य त्ववधीरणा। स्याच्चास्याप्रतिपत्तिस्तन्नाधीतं ह्यर्थवर्जितम् ॥११४॥ मार्गानुसारिणां नैषा, हेतुरर्थस्य विप्लवे। सूत्रारम्भाद् ध्रुवं मार्गदेशनेऽभिनिवेशयुक् ॥११५॥ सामान्येन क्रियारम्भः, प्रतिपत्तिस्तदा फलं। लेशेनावगमो बीज-युक्तोऽयं मार्गगामिनः ॥११६॥ आपातेऽपायबहुलो, निरपायः श्रुतोक्तकृत्। समितः पञ्चभिर्गुप्तस्त्रिभिस्ता अष्टमातरः ॥११७॥ प्रवचनस्य तत्त्यागोऽव्यक्तस्यानर्थकृन्मतः। जनन्या वियुतो बालो, यथाऽनर्थपदं तथा ॥११८॥ व्यक्तोऽत्र केवली साम्य-फलभून इति सुधीः। परिज्ञया द्विविधया, सम्यगेतद्विलोकयेत् ॥११९॥ दीपं द्वीपं च स्यन्दन्त-मस्थिरं प्रोज्झ्य शक्तितः। यतेतास्यन्दनस्थेमार्थमभ्रान्तमनुत्सुकः ॥ १२० ॥ अतिचारैरसंसक्तं, योगमाराधयेत्ततः। सिद्धेरुत्तरयोगानां, मुच्यते पापकर्मभिः ॥१२१॥ आभवं शुध्यमानः सन्नारोहति शुभां क्रियां। शमसौख्यं लभेत द्रागपीडस्तु तपोयमैः ॥१२२॥ व्याधिप्रतिक्रियान्यायान्न व्यथाऽस्य मनः श्रयेत्। परीषहोपसर्गाणां, भवरोगप्रमाथिनी ॥ १२३ ॥ महाव्याधियुतः कश्चिद्वेदनार्त्तः स्वरूपवित्। निर्विण्णस्तत्त्वतस्तस्मात्सुवैद्यवचनेन तम् ॥१२४॥ अवगम्य विधानेन, प्रतिपद्येत तत्क्रियां। वृत्तिं यादृच्छिकीं रुद्ध्वा, तुच्छं पथ्यं च खादति ॥१२५॥ स व्याधिना मुच्यमानो, निवर्त्यमानवेदनः। लब्ध्वारोग्यं वर्धमान-तद्भावो लाभनिर्वृतः ॥१२६॥ बोधाद्व्याधिशमारोग्ये, सिरावेधेऽपि निर्व्यथः। अनाकुलोऽभीष्टसिद्धेः, क्रियायामुपयोगभाक् ॥१२७॥ यमे तपस्यगणयन्, पीडामुपसर्जनेऽव्यथः। वर्त्तेत शुभलेश्यायां, वैद्यं च बहुमन्यते ॥१२८॥ यथा तथा कर्मव्याधि-युतो जन्मादिवेदनः। ज्ञातदुःखस्वरूपत्वान्, निर्विण्णस्तत्त्वतस्ततः ॥१२९॥ गुरूक्तक्रियया कर्म-व्याधिं बुद्ध्वा विधानतः। प्रपन्नः सत्क्रियां दीक्षां, प्रमादाचाररोधकः ॥ १३० ॥

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

असारशुद्धभोजी सन्, कर्मव्याधिमुपद्रवन्। ध्यानं हीनं तनूकुर्वंश्चरणारोग्यमाश्रयन् ॥ १३१ ॥ वर्धमानोऽनघे भावे, तल्लाभे जातनिर्वृतिः। सत्क्रियाप्रतिबन्धेन, परीषहोपसर्गयोः ॥१३२॥ भावेऽपि तत्त्वसंवित्तेः, कुशलाशयवृद्धियुक्। स्थिराशयत्वेन धर्मोपयोगात् स्तिमितः सदा ॥१३३॥ वर्धते शुभलेश्यासु, गुरुं च बहु मन्यते। निसर्गभावतोऽसङ्ग–प्रवृत्तेर्महती क्रिया ॥१३४॥ भावसारा विशेषेण, भगवद्बहुमानतः। तदाज्ञा मन्यते यो मां, स गुरुं बहु मन्यते ॥१३५॥ अन्यथा पुंश्चलीचेष्टा–वच्चेष्टा गर्हिता विदां। विषान्नतृप्तिफलवन्न योगोऽस्य फलेन वै ॥१३६॥ संसारस्तत्फलं दुःखा–नुबन्धी तद्गुरुं श्रयेत्। अवन्ध्यकारणत्वेन, गुरुभक्तिर्महोदया ॥१३७॥ अतः परमसंवेगस्ततः सिद्धिरसंशया। शुभादेयः प्रकृष्टोऽसावेषा तदनुबन्धिनी ॥१३८॥ चिकित्सैवं भवव्याधेर्न सुन्दरमित परं। न विद्यतेऽत्रोपमान–मेवं प्रज्ञा च भावना ॥१३९॥ परिणामेन यस्त्वेवमपातिना विवर्धयन्। मासैर्द्वादशभिः सर्वदेवलेश्यां व्यतिव्रजेत् ॥१४०॥ एवं जिनेश्वराः प्राहुः, सर्वशुक्लयुतस्ततः। कर्मानुबन्धभित् प्रायो, लोकसञ्ज्ञाविनाशकः ॥१४१॥ प्रतिश्रोतो गमः शश्वत्सुखयोगः स योगिराट्। श्रामण्यस्याराधकोऽसौ, प्रतिज्ञाधूर्वृषोपमः ॥१४२॥ एवं सर्वोपधाशुद्धः, सन्धत्ते शुभभावनां। निर्वाणसाधनीं सम्यक्, सुरूपादिरतौ यथा ॥१४३॥ प्रादुष्षत्यविकलत्व–भावादक्लिष्टरूपतः। अननुतापिभावाच्च, सौन्दर्यमनुबन्धतः ॥ १४४ ॥ तत्तत्त्वखण्डनाम्नान्या, प्रव्रज्या पूर्णतान्विता। एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तं, शुभोऽस्मिन् योग आश्रितः ॥१४५॥ प्रतिपत्तिप्रधानोऽत्र (सत्ता अरूपिणी) योग्यो भावः प्रवर्त्तकः। प्रायो विघ्नं भवेन्नात्राशुभं यन्नानुबन्धयुक् ॥१४६॥ भावाराधनयाऽऽक्षिप्ता, योगाः सर्वे शिवावहाः। ततः प्रवर्त्तते सम्यग्निष्पादयत्यनाकुलः ॥१४७॥ एकान्तनिष्कलङ्कैवं, क्रिया शुद्धार्थसाधनी। उत्तरोत्तरयोगानां, सिद्ध्या सदनुबन्धिनी ॥ १४८ ॥ परार्थं साधयेत्सोऽतः, परं तत्कुशलस्सदा। सानुबन्धं प्रकारैस्तैर्बीजबीजादिरोपणात् ॥१४९॥ क्रियावीर्यादियुक्तोऽसाववन्ध्यसुखचेष्टितः। समन्तभद्रः सद्ध्यान–हेतुर्मोहतमोरविः ॥ १५० ॥ रागरोगागदङ्कारो, द्वेषानलमहोदधिः। संवेगसिद्धिकृच्चिन्ता–मणिकल्पोऽयमिष्टकृत् ॥ १५१ ॥ परार्थसाधकस्त्वेवं, तथा कारुण्यभावतः। प्रभूतेषु भवेषु स्याग् वियुज्यन् पापकर्मतः ॥१५२॥ वर्धमानानेकशुद्ध–भावैराराधनाऽनघा। प्राप्यतेऽनेन चरमे, भवेऽचरमजन्मभूः ॥ १५३ ॥ पूर्णपरार्थनिमित्तं, तत्राधाय समां क्रियां। रजो मलं च निर्धूय, क्षायिकं ज्ञानमाश्रितः ॥१५४॥ सिध्येद् बुध्येत निर्वायात्सर्वक्लेशान्तकृद्भवेत्। एवं दीक्षां प्रपाल्यासौ, सिद्धो ब्रह्म परं व्रजेत् ॥१५५॥ क्षीणजन्मजरामृत्यु–दुःखश्च मङ्गलालयः। क्षीणानुबन्धशक्तिः स, सम्पूर्णात्मस्वरूपभाक् ॥१५६॥

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S. Jun Gun Aaradhak Trust

अक्रियः स्वीयभावस्थो निराकारो निरञ्जनः। अनन्तज्ञानदृक् शुद्धो, न शब्दो न रसो गन्धो ॥१५७॥ न रूपं स्पर्शभाग् न च, सत्त्वा अरूपिणोऽनित्थस्थस्थाना: निष्ठिताः सदा ॥१५८॥ अनन्तशक्तिभाजस्ते, सर्वाबाधा-विवर्जिताः। सर्वथा निरपेक्षास्ते, प्रशान्ताः स्तिमिता घनाः ॥ १५९ ॥ एषोऽसंयोगिको मोदो, मतोऽतः परमो बुधैः। अप्रमोदः परापेक्षा, संयोगो विरहान्तिमः ॥ १६० ॥ फलमेतस्य न फलं, विनिपातपरं हि तत्। मोहाद् बहुमतं मुग्धैः,सुखं संयोगजं भवे ॥१६१॥ ततोऽनर्था अपर्यन्ता,एतद् भावरिपुः परः। नातो भगवता प्रोक्त, आकाशे-नास्य सङ्गमः ॥१६२॥ स्वस्वरूपे स्थितः सिद्धो, नान्यत्राकाशसङ्गमः। न सत् सदन्तरं यायात्, तत्त्वं केवलि-वेदितम् ॥१६३॥ नि श्चयेन मतं यस्मात्, तत्र योगो वियोगवान्। नैष योग इतो भिन्नलक्षणो नेच्छया युतः ॥१६४॥ स्वभाव एष सिद्धाना-मनन्तानन्दसङ्गतः। उपमा विद्यते नात्र, गम्यतेऽनुभवेन तत् ॥१६५॥ आज्ञैषा जिनचन्द्राणां, सर्वज्ञानां यथार्थिका। एकान्तेन यतो नैषु, कारण वितथोदितेः ॥१६६॥ नानिमित्तं च कार्यं स्यात्, परं दृष्टान्त-मात्रतः। सर्वशत्रुक्षये कश्चित्, सर्वव्याधिवियोगवान् ॥१६७॥ सर्वाभीष्टार्थसंयोगात्पूर्णेच्छोऽनुभवेत् सुखं। ततोऽ-नन्तगुणं सिद्धौ, रागादिरिपुनाशतः ॥१६८॥ रागाद्या रिपवो भावादातंकाः कर्मवेदनाः। ज्ञानदृष्ट्यादिकाः स्वेष्टा, कृतार्थत्वादनीप्सता ॥१६९॥ एवं सुखमयाः सिद्धा, न गम्या इतरैर्जनैः। यथा शमसुखं क्रुद्धो, रोगीवारोग्य-सम्भवम् ॥१७०॥ सुखं न विन्दतेऽचिन्त्यमत एतत् स्वरूपतः। साद्यनन्तमपेक्ष्यैकं, प्रवाहेऽनाद्यनन्तकम् ॥१७१॥ तथाभव्यत्वभावादे-र्भगवन्तः सिद्धिमास्थिताः। चित्रं तत्फलभेदेन, नान्यथा सहकृद्भिदा ॥१७२॥ तथाभव्यत्वपाको हि, सहकारिण आश्रितः। इत्यनेकान्तवादोऽसौ, तत्त्ववादश्च ऽल्वयम् ॥ १७३ ॥ मिथ्यात्वं परथैकान्तो, व्यवस्था नात्र सम्भवेत्। सिद्धत्वं संसरतां यत्तन्नार्हं कर्मयोगतः ॥ १७४ ॥ अबद्धस्य च का मुक्ति-स्तच्छब्दार्थविनाकृता। अतीतकालवद्बन्धोऽनादिमान् स प्रवाहतः ॥१७५॥ अबद्ध-बन्धनेऽमुक्तिः, सदा बन्धप्रसङ्गतः। नाबद्धमुक्तयोर्भेदः, काञ्चनोपलभेदवत् ॥१७६॥ वियोगः कर्मणोऽनादेः, न दिदृक्षेन्द्रियैर्विना। दिदृक्षात्मनि नादृष्टे, नर्त्ते तां विनिवर्तनम् ॥१७७॥ नानिवृत्तौ शिवप्राप्ति-र्न तस्यास्ति विपर्ययः। तुल्या भव्यैर्न सद्युक्त्या, केवलात्ममयो न च ॥१७८॥ भावियोगानपेक्ष्येह, केवलत्वान्न साम्यता। सदा विशेषतोऽसत्यं, तथाभावस्वकल्पनम् ॥१७९॥ कल्पितत्वे च दोषोऽयं, चेदात्मा परिणामवान्। भवेत्तदा-भवेद्बन्धो, नयैः सर्वैस्तु सम्मतः ॥१८०॥ नारोपो भवभावेन, न कर्मात्मस्वरूपकं। न ह्येतत्कल्पितं नैवं, भवमो-

P.P. Ac. Gunratnasuri M.S.
Jun Gun Aaradhak Trust

क्षादिभिन्नता ॥१८१॥ भवाभावमया सिद्धि-र्न नोच्छेदे च जन्मिता। सामञ्जस्यं न त्वानादि-मत्ताहेतुः फलं च न ॥१८२॥ स्वभावकल्पनाऽयुक्ता-निराधारोऽन्वयः कुतः। जीवस्यैव तथाभावे, सर्वं युज्येत तत्खलु ॥१८३॥ सूक्ष्ममर्थपदं विद्वैरेतच्चिन्त्यं मनीषया। अपर्यन्तं शिवे सौख्यं, यत्ततोऽदः परं पदम् ॥१८४॥ सर्वथाऽनुत्सुकत्वेन, नाभावः सिद्धिमीयुषां। लोकान्तवासिनः सिद्धा, अनन्ता एकसंस्थितौ ॥१८५॥ अकर्मणां गतिः पूर्व-प्रयोगादिषुवत् तथा। कर्मलेपविनाशेना-ऽसङ्गाद्लाबुवत्पुनः ॥१८६॥ नासकृदस्पृशद्गत्या, गमनं लोकमूर्धनि। साऽप्युत्कर्षविशेषेणो-च्छेदो भव्याङ्गिनां नहि ॥१८७॥ ये सिद्धाः सेत्स्यन्ति तेऽमी, निगोदानन्तभागगाः। असङ्ख्या गोलका लोके, गोळेऽसंख्यावगाहनाः ॥१८८॥ एकावगाहनेऽसंख्या, निगोदा अंशभेदतः। एकैकस्मिन् निगोदेऽत्रासवोऽनन्ता जिनैः स्मृताः ॥१८९॥ भव्यत्वं योग्यतारूपं, योग्याः सर्वे न कार्यगाः। मूर्त्तयोऽखिलदारूणां, न कुम्भाः सर्वसन्मृदाम् ॥१९०॥ व्यवहारनयेनेदं, तत्त्वाङ्गोऽप्येष वर्त्तते। विशुद्धेस्तदनेकान्त-सिद्धिनिश्चयतोऽमलः ॥१९१॥ आज्ञैषा सर्वतोभद्रा, सर्वज्ञानां तु शासने। आद्यान्तमध्यकल्याणा, कषच्छेदातपैर्युता ॥१९२॥ परिशुद्धिः पुनर्बन्धा-भावादिभ्योऽस्ति योग्यता। लिङ्गमेतत्प्रियत्वाख्यं, गम्यं योग्यप्रवृत्तितः ॥१९३॥ संवेगसाधकं नित्यं, नैषान्येभ्यो वितीर्यते। विरुद्धलिङ्गतो ज्ञेया-स्ततस्तदनुकम्पया ॥१९४॥ अदानमामकुम्भोद-ज्ञातेन हितकारकं, निन्दया दुर्लभो बोधि-र्मास्त्वेषामित्यनुग्रहः ॥१९५॥ आज्ञाविशुद्धतैकान्तात्, फलं तदविरोधतः। महोदयफला शास्तु-र्बहुमानात् शिवप्रदा ॥१९६॥

प्रत्नैः पूर्वधरैर्जिनागमसुधासिन्धोः समुद्धृत्य या, दृब्धा सङ्घहितावहा सुखकरी सत्पञ्चसूत्री शुभा। व्याख्याता हरिभद्रसूरिचरणैः सद्धेतुवाक्यालया, सा पद्यैरचिताऽऽशु संस्कृतगिरा भव्यप्रजानन्दा ॥१॥ मेवाते शुचिमण्डलेऽनघनृपे राज्यं सदा शासति, सद्धर्मेण फतेहसिंहनृपतौ श्रीआदिनाथाञ्चिके। ग्रामे सायरसञ्ज्ञितेऽत्र मरुभूनैकस्थभाजि प्रभोः, प्रासादेन पवित्रिते द्विदशमाघीशस्य दृब्धा मुदा ॥२॥ वह्निवस्वङ्कचन्द्राब्देष्वतीतेषु च विक्रमात्। सुखबोधाय संदृब्धा, संस्कृते पञ्चसूत्रिका ॥३॥ पापं हत्वा गुणान् धृत्वा, श्रामण्यं परिभाव्य च २ गृहीत्वा तत् ३ प्रपाल्यालं ४, मोक्षं तत्फलमाश्रयेत् ५ ॥४॥ इत्यस्यां पञ्चसूत्र्यां भो! अधिकारान् निरीक्षतां। आत्मनाश्रयतां सम्यक्, महानन्दं यतोऽश्नुताम्। ॥५॥ इति आगमोद्धारक-आचार्यप्रवर-श्रीआनन्दसागरसूरिपुङ्गवसंदृब्धा संस्कृतपञ्चसूत्री ॥